

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Ю. В. ЛОМЖЕЦЬ

ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРАВО
Практичний курс

Навчальний посібник
для самостійного вивчення дисципліни

Рекомендовано Вченою радою НУК

ВИДАВНИЦТВО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМ. АДМІРАЛА МАКАРОВА

2026

УДК 342.53(075)

Л74

Автор

Ю. В. Ломжець, канд. політ. наук, доцент, зав. кафедри морського та господарського права НУК імені адмірала Макарова

Рецензенти:

О. Ю. Дубинський, проф. кафедри морського та господарського права, д-р юрид. наук, проф., Заслужений працівник освіти України;
А. Л. Борко, д-р юрид. наук, професор, декан факультету морського права НУК імені адмірала Макарова;
М. Ю. Віхляєв, д-р юрид. наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва

*Рекомендовано Вченою радою НУК ім. адмірала Макарова
(протокол № 04 від 26.04.2024 р.)*

Ломжець Ю. В.

Л74 Парламентське право. Практичний курс : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Ю. В. Ломжець. – Миколаїв : НУК, 2026. – 138 с.

ISBN 978-966-321-498-6

Вміщено загальні відомості, навчально-тематичний план та програмний матеріал для вивчення дисципліни «Парламентське право», перелік індивідуальних завдань та питань самостійної роботи студентів, питання для самоконтролю, а також вісім розділів, які відображають принципи й основи парламентського права як підгалузі Конституційного права України.

Призначено для студентів, аспірантів, викладачів, науковців та інших фахівців і всіх тих, хто цікавиться питаннями теорії політології та сучасного правознавства.

УДК 342.53(075)

ISBN 978-966-321-498-6

© Ю. В. Ломжець, 2026

© Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ДИСЦИПЛІНУ «ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРАВО».....	7
Розділ 1. Парламентаризм у системі державної влади. Загальна характеристика парламентського права України.....	9
Розділ 2. Становлення вітчизняного та світового парламентаризму.....	20
Розділ 3. Будова та функції сучасного парламенту. Парламентські вибори.....	36
Розділ 4. Правовий статус депутата парламенту.....	44
Розділ 5. Організація роботи Верховної Ради України.....	51
Розділ 6. Законотворчий процес в Україні.....	59
Розділ 7. Контрольна функція парламенту.....	66
Розділ 8. Правозахисна діяльність Верховної Ради України.....	78
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ВИКЛАДАЧА.....	86
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	93
ТЕСТИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРАВО».....	97

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРАВО».....	113
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	116
ДОДАТКИ.....	124
Додаток 1.....	124
Додаток 2.....	129
Додаток 3.....	135

ВСТУП

Уже понад 30 років, з моменту проголошення незалежності, в Україні триває конституційна реформа. Протягом цього часу було сформовано нову політичну систему, створено нові державні інститути (Президента, Конституційного Суду, Уповноваженого з прав людини) тощо. Зміни в політичній системі привели до змін у правовій системі. Було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання основних напрямів діяльності парламенту в Україні. Розвиток законотворчості в цій сфері привів до формування парламентського права як підгалузі конституційного права.

«Парламентське право» є спеціальним загальнопрофесійним курсом, який дає уявлення про організацію та діяльність парламенту, статус депутатів, зміст та напрями законотворчої діяльності тощо.

Останнім часом в Україні видано підручники та посібники з проблем парламентського права, авторами яких є визначні українські вчені: Кислий П., Вайз Ч. (Київ : Абрис, 2000), Ганжуров Ю. С. (Київ : Україна, 2007), Ярміш О. М. (Харків, 2007), Шаповал В. М. (Київ : Парламент вид-во, 2015), Теліпка В. Є. (Київ : ЦУЛ, 2021) та ін.

Студентам також рекомендується використовувати матеріали, що публікуються вченими та юристами в періодичних виданнях, таких як: «Віче», «Право України», «Держава та право», «Юридичний журнал», «Парламент», «Гілея» та ін.

Також рекомендується відвідувати сторінки в мережі «Інтернет»: офіційний сайт Верховної Ради України (<http://portal.rada.gov.ua>), Президента України (<http://www/president.gov.ua>), Міжпарламентського Союзу (<http://www.ipu.org/english/home.htm>), Кабінету Міністрів України (<http://www.kmu.gov.ua/control>), Конституційного Суду України (<http://www.ccu.gov.ua/uk/index>), Рахункової палати (<https://rp.gov.ua/home/>), Лабораторії законодавчих ініціатив (<http://parlament.org.ua>).

Вивчення курсу «Парламентське право» передбачає набуття навичок роботи із законодавством України, міжнародними актами. Усе це зумовлює необхідність самостійного вивчення студентами спеціальної літератури та законодавчих актів.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ДИСЦИПЛІНУ «ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРАВО»

Мета та завдання дисципліни

Метою вивчення дисципліни є засвоєння студентами системи знань про парламент і парламентаризм, будову та функції сучасного парламенту, правовий статус депутатів.

Завдання дисципліни – ознайомити студентів з основними науковими підходами та правовими актами, що регулюють відносини у сфері парламентського права, провести їх аналіз.

Після вивчення дисципліни студенти повинні:

Знати:

- історію світового парламентаризму;
- положення основних актів, що регулюють дані відносини в Україні та світі;
- поняття, предмет, систему та джерела парламентського права;
- найважливіші інститути та норми парламентського права.

Уміти:

- відслідковувати зміни в законодавстві з проблем курсу;
- самостійно вивчати та аналізувати державно-правові проблеми у сфері парламентської діяльності;
- набувати практичних навичок правотворчої діяльності.

Мати уяву:

- про систему, напрями та методи правового регулювання відносин у сфері парламентського права.

Програма змістових модулів курсу

Змістовий модуль 1. Теорія парламентаризму

1. Парламентаризм у системі державної влади. Загальна характеристика парламентського права України.
2. Становлення вітчизняного та світового парламентаризму.
3. Будова та функції сучасного парламенту. Парламентські вибори.
4. Правовий статус депутата парламенту.

Змістовий модуль 2. Функції парламенту України

1. Організація роботи Верховної Ради України.
2. Законотворчий процес в Україні.
3. Контрольна функція парламенту.
4. Правозахисна діяльність Верховної Ради України.

РОЗДІЛ 1

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ

- Поняття державної влади. Поділ влади.
- Поняття та ознаки парламентаризму. Місце парламентаризму в системі поділу влади.
- Поняття парламентського права. Предмет та метод парламентського права. Система парламентського права.
- Джерела парламентського права України.

Поняття державної влади. Поділ влади

Існує велика кількість різних підходів до визначення влади. Така різноманітність пояснюється як складністю та багатоплановістю самого поняття, так і неоднозначністю, суб'єктивністю його розуміння. Влада розглядається як:

1. Право та можливість керувати, розпоряджатися чимось чи кимось.
2. Політичне панування, політичний устрій.
3. Керівні державні органи, уряд або особи, які мають урядові повноваження.

Державна влада – це спосіб керівництва (управління) суспільством, для якого характерна опора на спеціальний апарат примусу (авторитет сили).

Державна влада:

- 1) є владою публічною (офіційно керує справами всього суспільства загалом) і політичною, тобто вона регулює відносини між великими та малими соціальними групами;

2) є суверенною владою, тобто у сфері державних справ має верховенство, самостійність та незалежність щодо будь-якої іншої влади як усередині держави, так і за її межами;

3) здійснюється на постійній основі спеціальним апаратом влади (державним апаратом);

4) має монопольне право застосовувати примус на території своєї дії (території держави);

Завдання: доповніть ознаки державної влади.

5) _____

_____ ;

6) _____

_____ ;

7) _____

_____ .

Для забезпечення процесу нормального функціонування держави в ній мають бути відносно незалежні одна від одної гілки влади: законодавча, виконавча та судова. Поділ влади в державі – це ключовий принцип конституційного устрою, який має на меті запобігти концентрації влади в руках однієї особи чи групи. Цей принцип виникає з ідеї розподілу функцій між різними органами влади, які взаємодіють та контролюють один одного. Законодавча влада має належати парламенту, виконавча – уряду, судова – суду, щоб не допустити зосередження всієї влади в руках однієї особи чи невеликої

групи осіб. Засновники теорії поділу влади – Джон Локк (1632–1704) та Шарль-Луї Монтеск'є (1689–1755).

Теорія поділу влади Шарля-Луї Монтеск'є – це одна з фундаментальних концепцій політичної філософії, яку він висловив у своєму творі «Дух законів» (*«The Spirit of the Laws»*), опублікованому в 1748 році. Згідно з цією теорією, влада має бути розділена між різними гілками державного управління – законодавчою, виконавчою та судовою для того, щоб запобігти тиранічній владі та забезпечити свободу та права громадян. Монтеск'є вважав, що кожна гілка влади має володіти відмінними повноваженнями та контролювати одна одну, щоб не допустити зловживання.

Теорія поділу влади Монтеск'є вплинула на формування конституційних систем багатьох сучасних демократичних держав, зокрема, на Конституцію Сполучених Штатів Америки, де принцип поділу влади між виконавчою, законодавчою та судовою гілками посідає центральне місце.

Відповідно до сучасної практики конституціоналізму законодавча гілка влади призначена для ухвалення законів, виконавча гілка забезпечує виконання законів та реалізацію політики держави, судова гілка влади відповідає за вирішення правових конфліктів та забезпечення справедливості в суспільстві.

Система поділу влади включає в себе:

- чітке розмежування повноважень та предметів відання між гілками влади;
- взаємний контроль, систему стримувань та противаг;
- взаємодію, координацію діяльності всіх гілок влади;
- кожній гілці влади відповідають своя система державних органів, специфічні ознаки, принципи організації, нормативно-правова база.

Поняття та ознаки парламентаризму.

Місце парламентаризму в системі поділу влади

Парламентаризм – прийнята громадськістю система взаємодії певним чином сформованого, структурованого та реально працюючого парламенту з іншими державними органами, яка забезпечує його адекватне положення в державному механізмі та постає як основний спосіб організації та функціонування представницької демократії.

Принципи парламентаризму:

1) вираження та захист інтересів усіх соціальних груп населення;

2) пріоритет законодавчих органів влади перед іншими;

Завдання: доповнити принципи парламентаризму.

3) _____ ;

4) _____ .

У сучасній політичній науці виділяються два основні підходи у трактуванні феномена парламентаризму. Перший підхід розглядає парламентаризм як форму державного правління. Інший підхід орієнтований на політологічний аналіз і передбачає трактування парламентаризму як складової політичної системи, що базується на розподілі влади, множинності інтересів різних соціальних груп громадянського суспільства, політичному плюралізмі.

До найважливіших елементів парламентаризму можна віднести дотримання таких основних принципів:

1) поділ влади. Як було зазначено вище, це принцип, згідно з яким влада в державі розділена між різними гілками

чи органами, кожен з яких виконує власні функції та має свої повноваження;

2) безумовне верховенство права – принцип, відповідно до якого право є вищим авторитетом у суспільстві, а всі інші інституції та особи повинні діяти в межах, визначених законом. Цей принцип означає, що навіть владні особи повинні підкорятися законам і не можуть діяти за їх межами або проти них;

3) наявність у суспільстві законодавчої та представницької установи – парламенту. Парламент відіграє важливу роль у забезпеченні демократичного управління, представлення інтересів народу та контролю за діяльністю уряду, що робить його важливою інституцією для функціонування суспільства;

4) наявність системи політичних партій парламентського типу. Політичні партії допомагають організувати та мобілізувати громадян для участі в політичному процесі. Вони виражають різні погляди та ідеї різних груп населення і надають їм можливість впливати на формування політики через участь у виборах;

5) дієвість та реальність демократичного процесу формування парламенту. Чистота виборчих процедур та їх відповідність демократичним стандартам є важливими для забезпечення дієвості демократичного процесу. Прозорість, рівність, конкуренція та можливість доступу до інформації про кандидатів є ключовими аспектами цього процесу;

6) публічність діяльності парламенту. Забезпечення доступу громадян до інформації про рішення, які приймаються в парламенті, є важливим для підвищення довіри до демократичних інститутів та забезпечення їхньої легітимності.

Поняття парламентського права.

Предмет та метод парламентського права.

Система парламентського права

Парламентське право може бути визначене як особлива система норм і правил, що регулюють внутрішній устрій та процесуально-організовану діяльність парламенту, його відносини з іншими органами державної влади та з виборцями.

У предмет парламентського права включаються дві групи суспільних відносин, що умовно розмежовуються. Одну з них можна позначити як сутнісні відносини (матеріального характеру), за допомогою яких проявляється призначення парламенту, тобто це насамперед відносини між парламентом як представницьким і законодавчим органом та народом як джерелом влади. А також відносини інституційного характеру, покликані визначити місце парламенту в системі поділу влади.

Друга група відносин – це організаційні, процесуальні відносини: парламентські процедури, парламентський процес, тобто те коло відносин, які можна визначити як парламентські.

Парламентський процес – це система процедур та дій, які відбуваються в парламенті з метою прийняття рішень, розгляду питань, обговорення законопроектів та вирішення важливих питань суспільного життя.

Парламентські процедури – це набір правил і процедур, які використовуються в парламентських органах для проведення засідань, прийняття рішень та ведення діловодства. Ці процедури регулюють роботу парламенту, забезпечують демократичний процес прийняття рішень та гарантують відкритість та прозорість управління.

У парламентському праві використовуються такі основні методи правового регулювання:

Завдання: дайте коротку характеристику кожного методу.

- установчий метод _____

_____ ;
- метод зобов'язання _____

_____ ;
- метод заборони _____

_____ ;
- дозвільний метод _____

_____ .

Система загальної теорії парламентаризму та парламентського права складається з трьох основних блоків:

Завдання: дайте коротку характеристику кожного блоку.

- а) теоретичний _____

_____ ;
- б) інституційний _____

_____ ;
- в) динамічний _____

_____ ;

Джерела парламентського права

Відносини, які складають предмет парламентського права, визначаються законами, регламентами та правилами, які регулюють діяльність парламенту, його членів та інших

учасників парламентського процесу. Основні джерела парламентського права включають у себе:

Конституцію. Багато країн мають конституцію, яка встановлює основні принципи та структуру держави, включаючи роль та повноваження парламенту. Конституція може містити положення щодо складу, процедур та владних повноважень парламенту.

Закони. Закони, які приймаються парламентом або іншими законодавчими органами, складають основу парламентського права. Вони регулюють різні аспекти діяльності парламенту, включаючи процедури прийняття рішень, права та обов'язки його членів, а також функції та повноваження самого парламенту.

Регламент парламенту. Кожний парламент має свій регламент або статут, який встановлює внутрішні правила та процедури своєї діяльності.

Правила та процедури. Парламент також може мати додаткові правила та процедури, що визначаються відповідними комітетами чи спеціальними органами парламенту. Ці правила можуть включати в себе, наприклад, процедури ведення дебатів, правила голосування, порядок розгляду законопроектів тощо.

Правову практику та прецеденти. У деяких країнах, особливо англо-американської (англосаксонської) правової системи, правова практика та прецеденти можуть також вважатися джерелами парламентського права. Вони встановлюють звичаї та традиції, які формують діяльність парламенту та вирішення правових питань.

Ці джерела спільно визначають рамки та умови, за якими функціонує парламент та його члени, і визначають правила та процедури прийняття рішень та ведення діловодства.

В Україні джерела парламентського права можна поділити на кілька видів:

Конституційне регулювання.

Норми Конституції України, які регулюють правовий статус парламенту, можна поділити на два блоки – загального та спеціального характеру. Зі свого боку норми другого блоку поділяються на ті, що закріплюють процедуру формування, структуру, процедури діяльності, повноваження, методи взаємодії парламенту з іншими органами влади.

Законодавче регулювання.

Законодавче регулювання правового статусу парламенту знайшло відображення в системі законів.

1. Про статус народного депутата України, Закон від 17.11.1992 р. № 2790-XII.

2. Про комітети Верховної Ради України, Закон від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР.

3. Про звернення громадян, Закон від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР.

4. Про Регламент Верховної Ради України, Закон, Регламент від 10.02.2010 р. № 1861-VI.

5. Про правотворчу діяльність, Закон від 24.08.2023 р. № 3354-IX.

6. Про лобіювання, Закон від 23.02.2024 р. № 3606-IX.

7. Інші.

Підзаконне регулювання.

Акти Верховної Ради:

1. Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України, Розпорядження Голови Верховної Ради України, 25.08.2011 р. № 769.

2. Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій

формах, Розпорядження Голови Верховної Ради України, 08.02.2021 р. № 19.

3. Про деякі питання функціонування офіційного веб-сайта та інших вебресурсів Верховної Ради України, Розпорядження Голови Верховної Ради України, 31.01.2022 р. № 21.

4. Інші.

Рішення Конституційного Суду України.

З рішень Конституційного Суду, які мають значення в цій сфері, зазначимо такі:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України – Про чинність Закону України – Про Рахункову палату, офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо порядку виконання рішень Конституційного Суду України (право про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (право про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007.

3. У справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72,

статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (право про прийняття Конституції та законів України) на референдумі) від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15.03.2016 р. № 1-рп/2016.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення поза-чергових виборів» від 20 червня 2019 року № 1-152 3426/19).

Контрольні питання

1. Як співвідносяться поняття «влада», «державна влада», «суспільна влада», «влада народу»?

2. Дайте характеристику принципу розподілу влади. У чому виявляється система стримувань та противаг в Україні?

3. Назвіть основні елементи парламентаризму в державі.

4. Визначте місце парламентського права в системі права України.

Література: [17, 19, 20, 23, 25, 28, 32, 59, 64, 66, 69, 73].

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА СВІТОВОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

- Основні етапи розвитку світового парламентаризму.
- Протопарламентаризм. Розвиток парламентаризму в Середні віки та період Абсолютизму.
- Становлення буржуазних парламентів. Парламентаризм у сучасних умовах.
- Основні етапи розвитку парламентаризму в Україні. Повноваження Віче, Сойма та Сейма. Організація влади Козацької республіки та Гетьманщини.
- Розвиток уявлень про парламентаризм часів визвольної боротьби на початку ХХ століття.
- Представницькі установи УРСР.

Основні етапи розвитку світового парламентаризму

Парламентаризм як соціально-політичний інститут у своєму історичному розвитку пройшов такі етапи: епоху Протопарламентаризму, епоху Станово-представницького парламентаризму, епоху Буржуазного парламентаризму та епоху Сучасного парламентаризму.

Завдання: дайте коротку характеристику кожного етапу.

1. Протопарламентаризм _____

2. Станово-представницький парламентаризм _____

3. Буржуазний парламентаризм _____

4. Сучасний парламентаризм _____

**Протопарламентаризм. Розвиток парламентаризму
в Середні віки та період Абсолютизму**

Зародження парламентаризму відбувається за часів формування військової демократії. Військова демократія (англ. *military democracy*) – термін, уведений у науковий обіг Л. Морганом для позначення організації влади на стадії переходу від первіснообщинного ладу до держави. Важливо розуміти, що організаційні форми та процеси управління в первісному суспільстві значно відрізнялися від сучасних ідеалів демократії. Хоча існували елементи колективного прийняття рішень або консультацій, ці суспільства часто мали свої унікальні форми організації, які враховували їхні особливості, культурні та історичні контексти. Повноправними членами суспільства вважалися дорослі та здорові чоловіки. Вони повинні були з'являтися на народні збори зі зброєю, без неї воїн не мав права голосу.

В епоху Родоплемінного ладу вищим законодавчим органом управління родоплемінної громади були народні збори. Коміції у Стародавньому Римі, тинги у німецьких племенах, віче у слов'ян, по суті, не відрізнялися один від одного. У народних зборах мали право брати участь усі здатні носити зброю чоловіки, що належать до племені.

На зборах усі громадяни або обрані представники (старійшини, уповноважені, аристократи) обговорювали питання, які були актуальними на цій території. Поступово коло справ, які обговорювалися, ставало більш обмеженим. Дедалі частіше темою обговорення ставали тільки загальнозначущі відносини, включаючи також питання війни та миру.

Звичайно діяльність народних зборів значно відрізнялася від того, що ми спостерігаємо в сучасних парламентах демократичних суспільств. Проте деякі загальні принципи та повноваження почали формуватися саме тоді. Серед них:

Колегіальне прийняття рішень. Народні збори були першоджерелом демократії, де члени спільноти збиралися, щоб обговорювати важливі питання та ухвалювати рішення, які впливали на всіх членів групи.

Регулювання головних аспектів суспільного життя. Народні збори зазвичай вирішували питання, що стосувалися спільного користування землею, розподілу ресурсів, вирішення конфліктів та інших важливих аспектів тогочасного суспільного життя.

Прийняття законів та правил. У більш розвинених первісних суспільствах саме на народні збори покладалося створення певних законів або правил, які регулювали поведінку членів спільноти та вирішували конфлікти.

Представництво інтересів окремих груп. Деякі первісні суспільства мали елементи представницької системи, де

окремі особи або групи представляли інтереси спільноти на народних зборах або радах.

Розв'язання конфліктів та спорів. Народні збори також могли використовуватися для вирішення конфліктів та спорів між членами спільноти, а також між різними спільнотами.

Залежно від конкретних особливостей та організації кожного родоплемінного суспільства, повноваження та функції народних зборів могли варіюватися. Однак загалом вони виконували функції вирішення спільних питань та забезпечення порядку у спільноті.

Завдання: використовуючи додаткові матеріали, складіть опис діяльності народних зборів (з прикладу коміцій Стародавнього Риму).

У Середні віки набула поширення станово-представницька система. Станово-представницька система влади була однією з історичних форм організації державної влади, у якій представники різних соціальних груп або «станів» брали участь у процесі управління країною. Ця система була характерною для багатьох європейських країн до періоду революцій та демократичних перетворень.

Стани представляли різні соціальні групи або класи в суспільстві, такі як дворянство, духовенство, міщани, селяни тощо. Кожен стан мав свої особливі права, привілеї,

що включали в себе звільнення від певних податків, особливі права перед судом або участь у прийнятті рішень щодо державних справ. Водночас кожен стан також мав свої обов'язки перед державою або королівством.

У багатьох станово-представницьких системах монарх виступав як голова держави, але його влада була обмежена діями представників різних станів або парламенту. Роль, схожу на роль парламенту, відігравали органи, що склалися з представників різних станів (Генеральні штати у Франції, Кортеси в Іспанії тощо).

Батьківщиною сучасного парламентаризму вважається Англія. Праобраз парламенту був утворений в Англії у XIII столітті, коли король Іоан Безземельний був змушений підписати «Велику хартію вільностей», згідно з якою король не міг призначати нових податків без згоди королівської ради (англ. *royal court*), яка поступово еволюціонувала до парламенту.

Станово-представницька система влади була характерною для багатьох країн Європи у Середньовіччі та ранньому Новому часі. Проте з часом ця система почала змінюватися, ідея рівності перед законом поширилася, і влада почала переходити в руки представників усього народу, що врешті-решт стало характерною рисою сучасних демократичних систем.

У ході розвитку абсолютизму органи станового представництва поступово втрачають своє колишнє значення.

Становлення буржуазних парламентів.

Парламентаризм у сучасних умовах

Третій етап (кінець XVII ст. – XIX ст.) характеризується становленням буржуазного парламентаризму в умовах зародження та розвитку капіталістичних відносин.

У політичних відносинах найрозвиненіших країн Європи склалися нові, властиві капіталізму форми структури державної влади. На цьому етапі внаслідок політичної активності земельної аристократії та молодой буржуазії з'явилися протопартії парламентського типу. Так, в Англії з'являються дві парламентські групи: «вігі», які здебільшого склалися з комерсантів, фінансистів, великих підприємців, землеробів-аристократів, і «торі», які підтримувалися сквайрами-поміщиками.

Становлення буржуазного парламентаризму стало реальністю завдяки перетворенню буржуазії на панівний клас, що сталося внаслідок політичних революцій, які ліквідували феодальні виробничі відносини та феодальну державу. Основні етапи цього процесу можна описати наступним чином:

Епоха Просвітництва. У XVII–XVIII ст. ідеї Просвітництва, такі як ідеї про владу народу, рівність перед законом і права людини, сприяли поширенню концепції демократії та парламентаризму. Це сприяло виникненню руху за конституційні реформи та вимагання представництва влади через парламент. Цей етап також характеризується становленням ідей парламентаризму в наукових працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, політичних трактатах творців американської конституції 1787 р. та ін.

Революції та конституційні реформи. Події, такі як Англійська революція 1688 р., Американська революція 1776 р. та Французька революція 1789 р., сприяли зміцненню буржуазного парламентаризму. Ці події привели до утворення конституційних монархій або республік, де влада народу була закріплена в законі та обмежена владою парламенту.

Розвиток парламентських інститутів. У наступні століття парламенти стали важливими інститутами управління

державою. Вони отримали роль у прийнятті законів, контролі за виконавчою владою, здійсненні фінансового контролю та інших аспектах управління.

Еволюція парламентаризму. Протягом XIX та XX ст. парламентаризм продовжував еволюцію, удосконалюючись як форма представницької демократії. Розширювалася сфера прав і свобод громадян, збільшувалася роль парламентів у прийнятті рішень, відбувалися реформи виборчої системи тощо.

У XIX столітті парламент остаточно формується як інститут держави. Виборчі закони створюють підґрунтя для регулярних виборів членів парламентів. Парламент стає, по суті, єдиним джерелом законодавства, у більшості країн лише йому належить право прийняття законів. Формуються парламентські інститути (законодавчий процес, статус депутатів), визначаються відносини з виконавчою владою, з партіями та пресою.

Глобалізація парламентаризму. Сьогодні буржуазний парламентаризм став характерною рисою для багатьох держав у світі, які претендують на статус демократичних. Парламентарні системи виявляють різноманітність у своїй структурі та функціонуванні, але основні принципи представницької влади та парламентаризму залишаються загальноприйнятими.

Становлення буржуазного парламентаризму було складним та довготривалим процесом, що відбувався під впливом соціальних, політичних та інтелектуальних змін у суспільстві. Цей процес відображав стрімке розширення прав громадян і посилення ролі парламентів у прийнятті рішень, що стало характерною ознакою сучасної демократії.

Сучасний етап розвитку парламентаризму починається після закінчення Другої світової війни, коли він стає загальновизнаним інститутом. Парламенти починають відігравати

роль центру політичного життя, їх зрілість стає показником демократичності суспільства.

У ХХ ст. теорія та практика парламентаризму розвивалися за двома головними напрямками: на Заході – створення системи стримувань та противаг у взаєминах влади; у країнах комуністичного блоку – зміцнення ролі правлячої партії та поділ управлінських функцій між комуністичною партією, радами депутатів, судовими органами, профспілковими та іншими громадськими організаціями.

Розвиток парламентаризму в Західній та Східній Європі був обумовлений культурними, історичними та соціальними чинниками кожного регіону. Ці впливи визначили особливості функціонування парламентів. Західний та східний типи парламентаризму відрізняються за організаційними та історичними особливостями своїх країн.

Західний тип парламентаризму виник у країнах Західної Європи, особливо у Великобританії, Франції та Німеччині, де формувалися демократичні традиції та інституції впродовж багатьох століть. У східних країнах, зокрема в колишньому Радянському Союзі та деяких країнах Варшавського договору, розвиток парламентаризму був пов'язаний з перехідними процесами після розпаду СРСР та довгий час знаходився під впливом комуністичної номенклатури.

У західних країнах парламенти часто є двопалатними (наприклад, верхня та нижня палати), з представницькою системою, що базується на партійних фракціях. У східних країнах можуть бути як двопалатні, так і однопалатні парламенти, але їхня структура та функціонування часто менше консолідовані та не відображають реальних регіональних, етнічних, партійних інтересів суспільства.

Відрізняється і роль партій у парламентському будівництві. У західних країнах партії мають значний вплив на

політичну систему, вони формують фракції в парламентах та грають ключову роль у прийнятті рішень. У східних країнах партійна система може бути менш консолідованою, а роль партій менш впливовою через менш розвинені демократичні традиції та корупцію.

Проте найбільші відмінності склалися у визначенні ролі парламенту в системі розподілу влади. У західних країнах парламент часто здатен ефективно контролювати дії виконавчої влади через систему чітких розподілів влади. У східних країнах цей зв'язок може бути менш прозорим або менш ефективним через історичні авторитарні традиції.

Розвиток парламентів та парламентаризму продовжується і у XXI ст. Сучасний період характеризується утвердженням парламентаризму як прогресивної, демократичної системи управління суспільством. Парламенти функціонують у понад 200 країнах, де вони стали органічною частиною державної влади.

Основні етапи розвитку парламентаризму в Україні.

Повноваження Віче, Сойму та Сейму.

Організація влади Козацької республіки

та Гетьманщини

Віче – народні збори в Київській Русі для обговорення спільних справ, які виникли з племінних зборів слов'ян.

Віче в містах Русі могли скликатися задля розв'язання будь-яких проблем державного управління. У них мали право брати участь усі вільні громадяни, а підневільні (холопи, закупівлі, жінки та неповнолітні) на них не допускалися.

Віче приймало рішення з управління, укладало договори з князями та іншими землями, оголошувало війни, укладало мир, закликало князів, обирало володарів, робило розпорядження про збирання війська та про захист країни, віддавало

у власність чи «кормління» землі, визначало торгові права та якість монети. Віче встановлювало правила та закони, тобто було фактично законодавчою владою, проте водночас виконувало й судові функції, особливо у справах, що стосувалися цивільних прав.

Віче у великих містах мали право знімати та призначати князя, яке визнавалося самими князями, оскільки вони постійно боролися за контроль над волостями та шукали підтримки у населення.

На відміну від народних зборів Афін чи Риму, віче мало слабку організаційну структуру, принаймні жоден літопис не наводить правил їх проведення.

Під час татаро-монгольської навали давньоруський устрій зберігся лише в Галичині (король Данило отримав право на володіння Галичиною у Золотої Орди).

За літописом, Київська та Переяславська землі у 1360 році були захоплені литовським князем Ольгердом. А після окупації Литвою Поділля вже практично вся Україна потрапила під владу Ольгерда. Ольгерд перед смертю хрестився за православним обрядом. Литовсько-Руська держава об'єднала землі Литви, Білорусі та України. За своїм устроєм це була конфедеративна держава. У ній установилися переважно давньоруські порядки.

Литовсько-Руську державу очолював Великий князь, який уособлював законодавчу, виконавчу та судову владу. З середини XV ст. влада Великого князя обмежувалася Пани-Радою. До її складу входили найвпливовіші посадовці держави – канцлер, підканцлер, маршалки, підскарбій, воєводи, каштеляни та деякі старости. Також до складу Ради входили католицькі єпископи та найбільші землевласники. У 1492 р. Пани-Рада ухвалила постанову, за якою влада Великого князя була обмежена, а на початку XVI ст.

Пани-Рада стала органом співурядування. Без неї Великий князь не міг видавати закони, вести дипломатичні переговори, організовувати військові походи.

У 1507 р. Пани-Рада трансформувалася в Сойм. Сойм був двопалатний і складався із двох кіл. Перше коло називалося *лицарським* (нижня палата). Воно складалося з представників повітів (по два благородні депутати від кожного повіту). Друге коло – *Пани-Рада* (верхня палата) складалася з представників знаті й духовенства.

Великий князь обирався виключно Соймом. Останній також мав право скликати ополчення, оголошувати війни та встановлювати нові податки.

Таким чином, влада в Литовсько-Руській державі поступово переходила від абсолютної до конституційної монархії.

З об'єднанням Литви та Польщі законодавчу функцію почав виконувати Сейм. Сейм був парламентом Речі Посполитої. Він мав дві палати, які називалися Сенат та Посольська ізба. До складу Сенату входили вищі державні сановники та католицьке духовенство, Посольська ізба складалася з депутатів, які називалися *послами*. Вибори депутатів відбувалися на повітових сеймиках, які являли собою збори місцевої шляхти, які спеціально скликалися перед початком роботи Сейма. Кожен повіт відправляв на сейм два посла, яким вручалися складені на сеймику інструкції, що відображали позицію шляхти повіту з питань, що обговорювалися на Сеймі. Сейм збирався один раз на два роки на шість тижнів.

Наступним етапом розвитку української державності були Козацька республіка та Гетьманщина.

Козацьку республіку було створено на базі Запорізької Січі. Найвищим органом влади республіки була Січова Рада (Коло). Рада збиралася тричі на рік: першого дня Нового

року, на Великдень та на Покрову. Крім того, Рада могла бути скликана будь-якого дня на вимогу козацтва. Право на участь у Раді мали всі козаки.

Рада розглядала найважливіші питання: вибори кошового отамана (щороку першого дня Нового року), судді, писаря, осавула та курінних отаманів, а також перерозподіляла земельні, лісові та водні угіддя серед куренів, старшин та козаків.

Гетьманщина поєднувала в собі рисі як республіканського, так і авторитарного ладу. Вищу владу представляли три органи – Генеральна Рада, гетьман та Рада генеральної старшини. За правління гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Виговського та Івана Мазепи на Гетьманщині намітилася тенденція до утвердження монархічного режиму. Незважаючи на те, що найвищим органом влади у Гетьманщині була Генеральна військова Рада, гетьман та генеральна старшина зазвичай уміло маніпулювали цим органом і значення останнього поступово зменшувалося.

Згодом основну роль у Гетьманщині розпочала відігравати Старшинська Рада, до якої залучалася полкова старшина, сотники, представники військової спільноти та міської адміністрації, а також найвище духовенство. Рада взяла на себе функції обрання та усунення гетьмана.

Старшинська Рада була колективним органом управління Гетьманщиною, могла приймати законодавчі акти без гетьмана і була верховною судовою інстанцією, тобто мала деякі ознаки парламентського правління. За зміни гетьмана більшість старшин зберігала свої пости, що свідчили про її реальну владу.

**Розвиток уявлень про парламентаризм
часів визвольної боротьби на початку XX століття**

Революційні події в Україні після Лютневої революції 1917 року в Російській імперії переросли у спробу відновлення української державності. Центральна Рада 25 січня 1918 р. затвердила Четвертий Універсал, який проголосив: «Відтепер Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу».

Четвертий Універсал проголосив Україну парламентською республікою, унітарною державою із демократичним режимом. Законодавчі функції надавалися українській Центральній Раді, а виконавчі – Раді Народних Міністрів.

З ухваленням Четвертого Універсалу Центральна Рада отримала юридичне право здійснювати законотворчу діяльність. Суб'єктами права законодавчої ініціативи визнавалися члени Малої Ради та Генеральний Секретаріат. Законопроекти вносилися до Малої Ради, розглядалися комісією Малої Ради та обговорювалися на її зборах. Для розгляду законопроекту встановлювався необхідний кворум, який складав 2/3 від загальної кількості членів Малої Ради. Законопроект ухвалювався більшістю голосів, присутніх на зборах.

Українська Центральна Рада 29 квітня 1918 р. вибрала Президентом УНР Михайла Грушевського, після чого передала владу гетьману П. Скоропадському.

Правовою базою діяльності Гетьманату слугували два документи:

1. Грамота до всього українського народу.
2. Закони про тимчасовий устрій України.

Відповідно до них, усі традиційні гілки влади перебували під повним контролем Гетьмана. Без підпису гетьмана

закони не мали сили. Він призначав Отамана Ради Міністрів, затверджував та усував Кабінет у повному складі, керував зовнішніми зв'язками, був головнокомандувачем та мав право помилування засуджених.

Гетьман Павло Скоропадський зрікся влади 14 грудня 1918 року.

Ідеї створення демократичної республіки за години Директорії було викладено в підготовленому комісією проєкті «Основного державного закону Української Народної Республіки», який передбачав поділ влади в державі на законодавчу, виконавчу та судову.

Представницькі установи УРСР

Українська Радянська Соціалістична Республіка була проголошена 10 березня 1919 року на III Всеукраїнському з'їзді Рад у Харкові. Прихід більшовиків до влади загальмував процеси становлення та формування парламентської республіки. Принцип народовладдя більшовиками визнавався, а принцип поділу влади відкидався повністю. Керівництво Української РСР було колективним. На найвищому рівні його провадило Політбюро ЦК КПУ, Секретаріат ЦК КПУ, керівництво Ради міністрів УРСР.

Верховною державною владою було проголошено Раду народних депутатів. З 1919 року до моменту розпаду СРСР в Українській РСР було прийнято чотири Конституції. У них було визначено повноваження органів влади.

Завдання: коротко визначте статус найвищих органів влади за Конституціями УРСР 1919–1978 років.

1. Статус УРСР та повноваження Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) за Конституцією УРСР 1919 р. _____

2. Статус УРСР та повноваження Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) за Конституцією УРСР 1929 р. _____

3. Статус УРСР та повноваження Верховної Ради Української РСР за Конституцією УРСР 1937 р. _____

4. Статус УРСР та повноваження Верховної Ради Української РСР за Конституцією УРСР 1978 р. _____

Останні вибори до Верховної Ради УРСР за умов існування Радянського Союзу відбулися 1990 року. Після прийняття Акта проголошення незалежності України, ВР УРСР перетворилася на Верховну Раду України.

Контрольні питання

1. Чи можна вважати різні форми військової демократії першими проявами парламентаризму?
2. Які особливості мало Віче в порівнянні з народними зборами в інших країнах?
3. Чи можна порівнювати співпрацю коміцій та Сенату у Стародавньому Римі із взаємодією палат сучасного двопалатного парламенту?
4. Якою вбачали роль парламенту лідери визвольних змагань в Україні 1917–1920 рр.?
5. Порівняйте проекти організації державного управління в конституціях УРСР.

Література: [1, 17, 21, 29, 31–34, 43, 55, 58, 60, 63, 67, 70, 74].

РОЗДІЛ 3

БУДОВА ТА ФУНКЦІЇ СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТУ. ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ

- Концепція парламенту. Будова сучасних парламентів.
- Основні функції парламенту.
- Поняття та види виборчих систем.

Концепція парламенту. Будова сучасних парламентів

Парламент – це виборний колегіальний орган, наділений нормотворчими, фінансовими та контрольними повноваженнями, що діє в умовах демократичного режиму.

Парламент є представницькою установою країни. Колегіальний за своєю внутрішньою структурою та принципами діяльності, він представляє різноманітні групові, партійні та національні інтереси.

Представницька функція парламенту є ключовою складовою сучасної демократії, оскільки вона забезпечує механізм для вираження та захисту інтересів громадян у процесі управління країною. Вона дозволяє громадянам мати вплив на прийняття рішень та робить роботу уряду та інших органів влади більш відкритою та прозорою. Представництво в парламенті може бути різним за формою та методами.

Політичне представництво в парламенті відображає ідею того, що парламентарі обрані громадянами для вираження їхніх політичних поглядів та ідеологій у законодавчому процесі. Більшість парламентаріїв мають партійну приналежність і представляють ідеї та програми своїх партій

у парламенті. Це дозволяє громадянам вибирати представників, які відповідають їхнім політичним переконанням.

Регіональне представництво в парламенті гарантує репрезентацію інтересів виборців окремих регіонів чи територій, таких як області, штати, провінції або інші адміністративно-територіальні одиниці, через вибраних представників. У багатьох парламентських системах вибори проводяться за регіональними округами, де кожен округ обирає свого представника чи представників. Це дозволяє регіонам мати своїх представників у парламенті.

Етнічне представництво. У деяких країнах можуть бути виділені місця у парламенті для певних етнічних чи мовних груп, щоб забезпечити їхнє представництво та захист інтересів.

Гендерне представництво. Деякі країни встановлюють квоти для жінок у парламенті, щоб забезпечити більш рівний розподіл гендерних ролей у політиці.

Корпоративне представництво в парламенті відноситься до ситуації, коли певні корпорації або інші організації здійснюють вплив на законодавчий процес через своїх представників у парламенті або шляхом лобіювання.

Конституції розвинених, країн по-різному називають вищі представницькі органи: Конгрес (Конституція США); Генеральний конгрес (Конституція Мексиканських Сполучених Штатів); Генеральні кортеси (Конституція Іспанії); Парламент (Конституції Індії, Італії, Франції, Японії); Збори (Федеральні збори Швейцарії, Федеральні збори Австрії, Федеральні збори Німеччини); Асамблея (Асамблея республіки за Конституцією Португалії, Національна асамблея народної влади на Кубі); Скупщина (Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина); Риксдаг (Швеція) тощо.

Кількісний склад парламенту може бути визначений різними способами залежно від політичної системи країни,

її Конституції та виборчих законів. Ось деякі з найпоширеніших методів визначення кількості членів парламенту:

Фіксована кількість місць. У деяких країнах кількість місць у парламенті встановлена Конституцією або законом і залишається незмінною протягом певного періоду часу. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки кількість місць у Сенаті (100) та Палаті представників (435) установлена Конституцією. В Україні конституційний склад Верховної Ради України – 450 народних депутатів.

Пропорційна представленість. У багатьох країнах кількість місць у парламенті розподіляється пропорційно до кількості голосів, які отримала кожна політична партія на виборах. Це може бути застосовано як для всього парламенту загалом, так і для окремих регіонів чи виборчих округів.

Функціональні місця. У деяких парламентських системах місця можуть бути зарезервовані для представників певних соціальних чи етнічних груп, таких як корінні народи чи національні меншини. У деяких країнах установлюються квоти для жінок у парламенті, що може привести до додаткових місць для жінок поряд із іншими методами визначення кількості членів парламенту.

Фіксована кількість місць для регіонів. У багатьох країнах кількість місць у парламенті може бути фіксована для кожного регіону або округу, незалежно від загальної чисельності населення.

За своєю *структурою* вищі представницькі органи є одна-та двопалатними (бікамеральними). Однопалатна система парламенту характерна для мононаціональної держави, яка займає зазвичай невелику територію. Двопалатна структура парламенту властива як унітарним, так і федеративним державам, проте принципи формування верхньої палати федеративної держави відмінні. Сенат у Польщі, Румунії,

США, Бразилії, Палата радників у Японії обираються прямими виборами. В Індії Рада штатів обирається легіслатурами (законодавчими зборами) штатів. Своєрідною палатою в порядку її формування є Бундесрат Німеччини, він складається з членів урядів земель, які їх призначають та відкликають.

Конституції розвинених країн закріплюють термін повноважень парламенту, протягом якого він виконує покладені на нього функції. Цей термін залишається незмінним або може тривати, скорочуватися за власним рішенням парламенту, рішенням глави держави чи уряду.

Основні функції парламенту

Як вищий представницький орган суспільних інтересів парламент виконує низку важливих функцій. До основних його функцій відносяться: представницька, правотворча, контрольна, установча, функція влади та функція гласності.

Завдання: розкрийте зміст функцій сучасного парламенту.

Представницька функція _____

Функція влади _____

Правотворча, законодавча функція _____

Контрольна функція _____

Установча функція _____

Функція гласності _____

Поняття та види виборчих систем

Виборча система – сукупність правил і законів, що забезпечують певний тип організації влади, участь суспільства у формуванні державних представницьких, законодавчих, судових та виконавчих органів, вираження волі тієї частини населення, яка за законодавством вважається достатньою для визначення результатів виборів.

Існує три основні визначення цього поняття:

- вузьке;
- нормативно-правове;
- широке.

Вони не заперечують одне одного, а розглядають сутність виборчої системи з різних боків.

1. Виборча система (вузьке визначення) – спосіб переведення голосів виборців у мандати депутатів та владні посади.

2. Виборча система (нормативно-правове визначення) – порядок формування виборних органів держави, а також розподілу депутатських мандатів.

3. Виборча система (широке визначення) – сукупність суспільних відносин, взаємодій, процесів, інститутів, цінностей, норм, що зумовлюють формування виборних органів держави.

Узагальнено виборчу систему можна визначити як порядок формування виборних органів держави та органів місцевого управління (самоврядування) на основі Конституції та законів.

Розрізняють такі виборчі системи: мажоритарну, пропорційну, змішану.

Завдання: дайте характеристику основним виборчим системам.

Мажоритарна система _____

Мажоритарні системи можуть бути:

а) відносної більшості _____

б) абсолютної більшості _____

в) мажоритарна система кваліфікованої більшості _____

Пропорційна система _____

За впливом виборців на розташування кандидатів у списку для голосування розрізняють пропорційні системи:

Пропорційна виборча система з жорсткими списками (також відома як «закрита» пропорційна система) – це метод виборів, де виборці голосують за партії, а не за окремих кандидатів, і кожній партії надається кількість місць у парламенті пропорційно до загальної кількості голосів, які вона отримала на виборах.

Пропорційна виборча система з відкритими списками – це метод виборів, у якому виборці голосують за партії, але

мають можливість вибирати конкретних кандидатів у межах списків, представлених кожною партією.

Пропорційна виборча система з напівжорсткими списками поєднує елементи жорстких та відкритих списків у виборчому процесі. Цей підхід дозволяє виборцям впливати на порядок кандидатів у списку партії, але з обмеженим рівнем варіативності. Виборці можуть впливати на порядок кандидатів у списку, вибираючи конкретних кандидатів та визначаючи їхню позицію у списку.

Змішана система _____

_____.

Контрольні питання

1. Що означає вираз «Парламент без парламентаризму»?
2. У чому основні відмінності різних видів мажоритарної системи?
3. У чому основні відмінності різних видів пропорційної системи?
4. За принципами якої виборчої системи відбуваються парламентські вибори в Україні?

Література: [1, 17, 19, 20, 23, 25, 27, 28, 37, 46, 59, 61, 65, 68, 72–74, 90].

РОЗДІЛ 4

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕПУТАТА ПАРЛАМЕНТУ

- Концепція депутатського мандата.
- Правовий статус народного депутата України.
- Основні гарантії діяльності народних депутатів.

Поняття депутатської недоторканності.

Концепція депутатського мандата

Тип депутатського мандата є концепцією, у якій закладено побудову відносин між парламентарієм та виборцями.

Законодавче закріплення того чи іншого типу депутатського мандата надалі визначає правовий статус парламентарія, його представницькі функції та ступінь залежності від волі виборців. Сучасне парламентське право виділяє два типи депутатського мандата: імперативний та вільний мандат.

Під *імперативним мандатом* прийнято розуміти систему відносин, у якій депутат розглядається лише як уповноважений своїх виборців. Розвиток парламентської демократії, закріплення ідеї поділу влади та проведення вільних виборів сприяли появі та становленню альтернативного типу мандата, який гарантував особливе становище депутатів, а також їх незалежність та невідповідність перед виборцями – *вільний мандат*.

Відповідно до Закону України «Про статус народного депутата України», народні депутати України є представниками українського народу у Верховній Раді України та уповноважені ним протягом строку депутатських повноважень

здійснювати повноваження, передбачені Конституцією та законами України.

Мандат (від латин. *mandatum* – повноваження, довіреність) народного депутата України є вільним, що означає:

1) мандат є загальним, усенародним (депутати представляють усю націю);

2) мандат є не імперативним, а факультативним (його здійснення вільно від примусу, депутат жорстко не пов'язаний з думкою своїх виборців);

3) мандат не підлягає відкликанню;

4) мандат при своєму здійсненні не вимагає схвалення дій мандатарія (відп. латин. *mandataire* – той, кого уповноважений, носій мандата), тобто презумпція відповідності волі депутатів волі народу не підлягає запереченню.

Правовий статус народного депутата України

Правову основу діяльності народних депутатів України становлять такі нормативно-правові акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р.;
- Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX;
- Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18 жовтня 2001 р. № 2766-III;
- Закон України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII;
- Положення про помічника-консультанта народного депутата України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 р. № 379/95-ВР;

¹ Закон втратив чинність на підставі Виборчого кодексу, крім положень щодо організації та проведення проміжних виборів і заміщення народних депутатів України, обраних у загальнодержавному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України.

– Постанова Верховної Ради України «Про фінансове забезпечення діяльності народних депутатів України» від 07 грудня 2017 р. № 2240-VIII.

Народні депутати України обираються громадянами України на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування за пропорційною системою строком на п'ять років.

Народним депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг віку 21-го року, має право голосу та проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Не може бути обраний депутатом громадянин, який має судимість за скоєння умисного злочину, якщо ця судимість не погашена та не знята у встановленому законом порядку.

Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Завдання: назвіть основні права та обов'язки народних депутатів України (розділ 2 та 3 Закону України «Про статус народного депутата України»).

Права народного депутата України:

- 1) _____ ;
- 2) _____ ;
- 3) _____ ;
- 4) _____ ;
- 5) _____ ;
- 6) _____ ;

7) _____;
_____;

8) _____;
_____;

9) _____;
_____;

10) _____;
_____.

Обов'язки народного депутата України:

1) _____;
_____;

2) _____;
_____;

3) _____;
_____;

4) _____;
_____;

5) _____;
_____;

6) _____;
_____;

7) _____;
_____;

8) _____;
_____;

9) _____;
_____;

10) _____;
_____.

Основні гарантії діяльності народних депутатів.

Поняття депутатської недоторканності

Однією з основних гарантій діяльності народних депутатів в Україні є депутатська недоторканність.

Недоторканність (депутатський імунітет) є захистом, який гарантується державою народному депутату України, від переслідування правоохоронними органами. Недоторканність надається, тому що таке переслідування може стати спробою вплинути на вияв депутатом своїх політичних поглядів і переконань.

Депутатський імунітет встановлено Конституцією України та Законом України «Про статус народного депутата України».

Стаття 80 Конституції України: «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп».

Стаття 27 Закону України «Про статус народного депутата України»:

1. Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді України та її органах, а також під час здійснення депутатських повноважень, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

2. Особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата України, повідомлення про підозру, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України.

Рішенням Конституційного Суду України № 12-р п/2003 від 26.06.2003 р. надано офіційне тлумачення положень

частин першої та третьої статті 80 Конституції України. Відповідно до цього рішення положення частини першої статті 80 Конституції України, за яким народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність, слід розуміти так, що депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата України є конституційною гарантією безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх повноважень та передбачає звільнення його від юридичної відповідальності у визначених Конституцією України випадках та особливий порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, його затримання, арешту, а також застосування інших заходів, пов'язаних з обмеженням його особистих права і свободи.

Завдання: назвіть основні гарантії діяльності народного депутата України (розділ 4 Закону України «Про статус народного депутата України»).

- 1) _____;
_____;
- 2) _____;
_____;
- 3) _____;
_____;
- 4) _____;
_____;
- 5) _____;
_____.

Контрольні питання

1. Що таке мандат парламентаря? Назвіть основні типи депутатського мандата.
2. У чому різниця в правовому статусі народних депутатів та депутатів місцевих рад?
3. Які обмеження в діяльності депутата парламенту?

Література: [1–5, 17, 19, 20, 23, 25, 27, 28, 37, 46, 59, 61, 65, 68, 72–74].

РОЗДІЛ 5

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

- Структура Верховної Ради України. Організація роботи ВРУ.
- Керівництво парламенту.
- Правовий статус комітетів ВРУ.
- Правовий статус опозиції.

Структура Верховної Ради України. Організація роботи ВРУ

Стаття 75 Конституції України встановлює, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

Кількісний склад та структура Верховної Ради України визначаються Конституцією України, Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» та законами про окремі її інститути.

Відповідно до ст. 76 Конституції України, конституційний склад Верховної Ради України складає 450 народних депутатів України, які обираються громадянами України на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років та здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Ефективність діяльності Верховної Ради значно залежить як від її складу, так і від структури. Конституція України та Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» визначають, що парламент України складається з кількох рівнів органів.

Керівництво. Голова Верховної Ради України, перший заступник та заступник голови Верховної Ради України складають президію ВРУ. Члени президії обираються та відкликаються Верховною Радою України зі свого складу (ст. 88 Конституції України).

Депутатські фракції. Депутатські фракції утворюються з метою реалізації партіями своїх передвиборчих програм, політичних та інших цілей. Фракції формуються на партійній основі під час першої сесії Верховної Ради України нового скликання до розгляду питань про обрання Голови Верховної Ради України та його заступників. Фракції мають право на пропорційне представництво у всіх органах Верховної Ради України та офіційних парламентських делегаціях.

Комітет Верховної Ради України. Комітети здійснюють розгляд питань, що належать до повноважень Верховної Ради України, здійснюють законопроектну роботу, сприяють утіленню в життя законів України та інших рішень парламенту, відповідальні за підготовку та проведення днів Уряду України та парламентських слухань.

Тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України. Відповідно до ст. 89 Конституції України, Верховна Рада України в межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки та попереднього розгляду питань. Для проведення розслідування з питань, які становлять суспільний інтерес, парламент створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувало не менше однієї третини від конституційного складу Верховної Ради. Висновки та пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства та суду. Організація та порядок діяльності комісій установлюється законом. Вони незалежні у своїй діяльності.

Апарат Верховної Ради України. На цей орган покладається здійснення правового, наукового, організаційного, документального, інформаційного, фінансово-господарського, матеріально-технічного, соціально-побутового та іншого забезпечення діяльності парламенту та народних депутатів України. Питання затвердження структури Апарату Верховної Ради України, призначення на посаду та звільнення з посади його керівника вирішуються виключно Верховною Радою України.

Лічильна комісія Верховної Ради України. Лічильна комісія формується для організації голосувань Верховної Ради та визначення їх результатів. Лічильна комісія підраховує голоси під час голосування, за дорученням Верховної Ради у разі потреби встановлює присутність народних депутатів на пленарному засіданні, а також розглядає звернення народних депутатів, пов'язані з порушенням порядку голосування чи іншими перешкодами в голосуванні, здійснює контроль за використанням електронної системи підрахунку голосів картками.

Погоджувальна рада депутатських фракцій. Погоджувальна рада створюється як консультативно-дорадчий орган для попередньої підготовки та розгляду організаційних питань роботи Верховної Ради. До складу Погоджувальної ради входять Голова Верховної Ради України, перший заступник та заступник Голови, голови депутатських фракцій (голови депутатських груп) з правом вирішального голосу та голови комітетів з правом дорадчого голосу.

Завдання: назвіть основні функції Погоджувальної ради ВРУ.

- 1) _____;
_____;

- 2) _____ ;
3) _____ ;
4) _____ ;
5) _____ .

Верховна Рада проводить свою роботу сесійно. Сесії бувають черговими й позачерговими. Сесії Верховної Ради складаються із засідань Верховної Ради, засідань комітетів, тимчасових слідчих комісій та тимчасових спеціальних комісій, що проводяться в період між пленарними засіданнями, роботи народних депутатів у депутатських фракціях та з виборцями. Комітет, тимчасова спеціальна комісія або тимчасова слідча комісія можуть проводити свої засідання одночасно з пленарними засіданнями Верховної Ради лише за процедурним рішенням Верховної Ради.

Засідання Верховної Ради можуть бути пленарними, урочистими, а також проводитися у формі парламентських слухань.

Рішення Верховної Ради – акти Верховної Ради, а також процедурні та інші рішення, які заносяться до протоколу пленарних засідань Верховної Ради. Актами Верховної Ради є закони, ухвали, Регламент Верховної Ради, резолюції, декларації, звернення, заяви.

Керівництво парламенту

Голова Верховної Ради України – це керівна посадова особа парламенту, яка обирається з числа народних депутатів України шляхом таємного голосування на строк повноважень Верховної Ради України.

Обраним вважається той кандидат, який одержав більшість голосів народних депутатів України від конституційного складу парламенту. Обрання на посаду оформлюється ухвалою Верховної Ради України, яку підписує новообраний Голова.

Голова Верховної Ради України на виконання повноважень, визначених Конституцією України:

1) веде засідання Верховної Ради з дотриманням вимог Регламенту;

2) організує роботу Верховної Ради, координує діяльність її органів;

3) підписує акти, прийняті Верховною Радою, що засвідчує відповідність їх змісту прийнятим рішенням;

4) забезпечує оприлюднення актів Верховної Ради, які не потребують подальшого підписання Президентом України;

5) представляє Верховну Раду у відносинах з іншими органами державної влади України й органами влади інших держав та міжнародними організаціями;

Завдання: назвіть, які ще повноваження має Голова ВРУ.

1) _____;
_____;

2) _____;
_____;

3) _____;
_____;

4) _____;
_____;

5) _____;
_____.

Правовий статус комітетів ВРУ

Комітет Верховної Ради України (далі – Комітет) – це орган Верховної Ради України, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки та попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. Комітет відповідальний перед Верховною Радою України та підзвітний їй.

Комітети Верховної Ради України здійснюють такі функції:

- 1) законопроектну;
- 2) організаційну;
- 3) контрольну.

Завдання: назвіть, які повноваження має комітет ВРУ в рамках реалізації законопроектної функції.

- а) _____;
_____;
- б) _____;
_____;
- в) _____.
_____.

Назвіть, які повноваження має комітет ВРУ в рамках реалізації організаційної функції.

- а) _____;
_____;
- б) _____;
_____;
- в) _____.
_____.

Назвіть, які повноваження має комітет ВРУ в рамках реалізації контрольної функції.

- а) _____;
_____;

б) _____;
_____;

в) _____.
_____.

Правовий статус опозиції

Суб'єктами опозиційної діяльності у Верховній Раді може бути депутатська фракція (їх об'єднання) за умови дотримання вимог, визначених Регламентом.

Депутатська фракція, яка не є учасником коаліції, може ухвалити рішення про опозиційність до політичного курсу коаліції та/або сформованого нею Кабінету Міністрів України. Повідомлення про опозиційність депутатської фракції оголошується на пленарному засіданні Верховної Ради головою чи уповноваженим представником відповідної фракції.

Депутатські фракції, які ухвалили рішення про опозиційність, можуть утворити опозиційне об'єднання депутатських фракцій. Опозиційна депутатська фракція може бути у складі лише одного опозиційного об'єднання.

Парламентська опозиція має право:

1) вимагати скликання позачергової сесії Верховної Ради, якщо така вимога підтримана не менш як третиною народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради;

2) вимагати проведення додаткового пленарного засідання Верховної Ради, якщо така вимога підтримана не менш як третиною народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради;

3) на включення питань з дотриманням вимог Регламенту поза чергою без голосування до порядку денного сесії Верховної Ради;

4) суб'єкт (суб'єкти) опозиційної діяльності на пленарному засіданні Верховної Ради має (мають) гарантоване право на виступ свого представника тривалістю до трьох хвилин під час розгляду наступних питань:

– про основи внутрішньої та зовнішньої політики України;

– про програму діяльності Кабінету Міністрів України;
– про стан виконання Державного бюджету України;
– про відповідальність Кабінету Міністрів України;
– про загальнодержавну програму економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони навколишнього середовища.

Парламентська опозиція після формування Верховною Радою персонального складу Кабінету Міністрів України може створити опозиційний уряд серед народних депутатів – членів парламентської опозиції.

Контрольні питання

1. У чому виявляється представницький характер Верховної Ради?
2. Перерахуйте повноваження Верховної Ради (ст. 85 КУ).
3. Яка роль депутатської фракції в парламенті?
4. Дайте характеристику правового статусу парламентської опозиції в Україні.

Література: [1–7, 15–17, 19, 20, 23, 25, 27, 28, 37, 46, 59, 61, 65, 68, 72–74].

РОЗДІЛ 6

ЗАКОНОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

- Поняття та основні ознаки законотворчого процесу.
- Принципи законодавчого процесу.
- Підготовка проєктів законодавчих актів. Розгляд законопроєктів у Верховній Раді та ухвалення законів.

Поняття та основні ознаки законотворчого процесу

У процесі визначення законотворчого процесу насамперед його слід відокремити від схожих за змістом понять, якими є «правотворчий процес» та «законодавчий процес».

«Правотворчість» не можна зводити до «законотворчості», яка є винятковою монополією представницьких вищих органів держави чи народу в передбачених законом випадках. Вона є складовою правотворчості або її видом. Основною відмінністю між «законотворчістю» та «правотворчістю» є предмет. Так результатом законотворчого процесу, на відміну від правотворчого, є не будь-який нормативний акт, а лише закон. Інші відмінності між цими поняттями (коло суб'єктів, ступінь регламентації та інші) обумовлені властивостями предмета законотворчості – закону.

Водночас по своєму предмету законотворчий процес збігається з іншим процесом – законодавчим.

Законодавчий процес переважною більшістю авторів визначається як суто парламентська процедура, спрямована на впровадження, зміну, прийняття та скасування законів, яка починається з моменту офіційної реєстрації законопроєкту,

охоплює його проходження та прийняття парламентом і завершується підписанням та офіційним оприлюдненням закону.

До того ж законотворчий процес не можна зводити лише до процедури проходження законопроєктів у парламенті.

На відміну від законодавчого, законотворчий процес не вичерпується лише процесом подання, розгляду законопроєктів та прийняття законів. Він також охоплює діяльність, пов'язану із встановленням тих чи інших правовідносин, обговоренням законопроєктів громадськістю, оцінкою ефективності чинних законів тощо. Тому законотворчий процес, на відміну від законодавчого, охоплює комплекс дій суб'єктів законотворчості, що передують офіційній реєстрації законопроєкту в парламенті.

З точки зору процедури, *законотворчість* – це процес виявлення суспільних відносин, що вимагають урегулювання на законодавчому рівні, підготовки та подання законопроєкту, спрямованого на врегулювання зазначених правовідносин, а також його прийняття та офіційного оприлюднення.

Законотворчий процес як діяльність (законотворчість) – це діяльність органів держави, громадських організацій, посадових осіб, усього народу та інших суб'єктів, спрямована на виявлення суспільних відносин, що потребують урегулювання на законодавчому рівні, та встановлення, зміну та скасування законів з метою такого врегулювання.

Законотворчий процес складається із трьох основних елементів: предмета законотворчості, суб'єктів законотворчості та системи нормативно-правових актів, що регулює відносини між цими суб'єктами у процесі створення законів.

Законодавчий процес – це сукупність урегульованих законом правил, які встановлюють порядок реалізації

законодавчої ініціативи в парламенті, включаючи ініціативу розробки законопроекту парламентом, розгляду та прийняття законів, підписання та введення їх у дію.

Законодавчий процес складається з наступних стадій:

1. Законодавча ініціатива та підготовка законопроекту.
2. Внесення законопроекту до парламенту.
3. Розгляд та обговорення законопроекту.
4. Ухвалення закону.
5. Підписання та введення в дію закону.

Принципи законодавчого процесу

Законодавчий процес можна охарактеризувати, аналізуючи загальні та спеціальні принципи, на яких він будується. Так загальноправові принципи здійснюють універсальне та узагальнене закріплення основ, що містять вихідні ідеї будь-якої галузі права та мають загальний характер. Серед загальноправових принципів, на яких будується законодавчий процес, можна назвати наступні:

- визнання людини вищою соціальною цінністю, що визначає роль прав та свобод людини і громадянина та їх забезпечення державою;
- верховенство права;
- конституційності;
- соціальної спрямованості законодавчої діяльності та законодавчих актів;
- демократизму законодавчої діяльності;
- гласності.

Галузеві принципи, на відміну від загальноправових, відображають специфіку законодавчого процесу. Крім того, вони завжди розглядаються в системі із загальноправовими принципами як певне відображення останніх.

Завдання: назвіть галузеві засади, на яких будується законодавчий процес.

1. _____.
2. _____.
3. _____.
4. _____.
5. _____.
6. _____.
7. _____.

**Підготовка проєктів законодавчих актів.
Розгляд законопроєктів у Верховній Раді
та ухвалення законів**

Законодавчий процес починається з моменту внесення законопроєктів до парламенту суб'єктами права законодавчої ініціативи.

Завдання: назвіть суб'єктів права законодавчої ініціативи України.

1. _____.
2. _____.
3. _____.
4. _____.
5. _____.

Підготовка законопроєктів здійснюється на основі державних програм розвитку законодавства України, перспективних та поточних планів законодавчих робіт.

Логічним продовженням процесу планування є безпосередня розробка законопроєкту, передбаченого у плані законопроєктних робіт. Робота над законопроєктом починається із визначення суб'єкта-розробника. На відміну

від законодавчого процесу, коло суб'єктів законотворчості значно розширено. Так в Україні, як і в багатьох інших країнах, законопроекти можуть розробляти депутати, наукові установи, громадські організації, окремі особи.

Відповідно до положень розділу 6 Регламенту Верховної Ради України проекти законів розробляються:

- за правом, визначеним законом;
- за дорученням Верховної Ради;
- на замовлення на договірній основі;
- в ініціативному порядку.

Основні етапи підготовки проектів законів:

- ухвалення рішення про підготовку проекту;
- організаційно-технічне та фінансове забезпечення підготовки проекту;
- розробка концепції проекту закону;
- підготовка та узгодження тексту проекту закону та додатків до нього;
- наукова експертиза проекту закону.

Загальні вимоги нормотворчої техніки, яким має відповідати законодавчий акт:

1. Розроблятися з урахуванням його галузевої належності, відповідати за обсягом регламентації визначеному в ньому предмету у правовому регулюванні, відповідати за змістом нормативним актам вищої юридичної сили.

2. Не містити непотрібного дублювання норм інших нормативно-правових актів та норм цього акта.

3. Містити норми, які є чіткими, конкретними та зрозумілими.

Розгляд законопроектів і прийняття закону – це одна з найважливіших стадій законодавчого процесу.

Парламенти світу можна умовно поділити на дві категорії залежно від того, чи обговорюються законопроекти один

раз або проводиться низка читань по одному й тому ж законопроєкту.

Розгляд законопроєктів у Верховній Раді України загалом відбувається за процедурою трьох читань.

Завдання: дайте характеристику процедурі розгляду законів у парламенті.

Перше читання _____

_____.

Друге читання _____

_____.

Третє читання _____

_____.

Ухвалений закон підписує Голова Верховної Ради України та невідкладно направляє його Президенту.

Завершальною стадією законодавчого процесу є набрання чинності законів.

Ця стадія проходить поза парламентом і складається з кількох процедур: 1) контрасигнація; 2) промультгація; 3) офіційне оприлюднення законів.

Контрасигнація (латин. з *contra* – проти, *signare* – підписувати) – означає підписання (візування) членами уряду ухваленого парламентом закону. Цей етап передує акту промультгації, який здійснює президент держави.

Промультгація означає скріплення закону підписом глави держави. Президент України підписує закон протягом 15-ти днів з дня його отримання.

Опублікування промудльованих законів здійснює Президент України. Опублікований закон набирає чинності через 10 днів з дня його офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Контрольні питання

1. Чи є законодавчий процес видом юридичного процесу?
2. Яким є співвідношення понять «правотворчий процес», «законотворчий процес», «законодавчий процес»?
3. Охарактеризуйте стадії законотворчого процесу в Україні.
4. Чи може народ України брати участь у законотворчому процесі?
5. Які наслідки має «вето» Президента?

Література: [1, 5, 6, 12, 13, 20, 23–28, 36, 37, 41, 45, 47, 53, 56, 57, 62, 76, 85].

РОЗДІЛ 7

КОНТРОЛЬНА ФУНКЦІЯ ПАРЛАМЕНТУ

- **Форми парламентського контролю:** загальна характеристика.
- Контрольні повноваження Рахункової палати України.
- Контрольні повноваження народних депутатів України.
- Усунення Президента з посади в порядку імпічменту.

Форми парламентського контролю: загальна характеристика

У системі державного контролю парламентський контроль має суттєві особливості, що зумовлені статусом суб'єкта контролю – Верховної Ради України як представницького органу держави. Це є підставою для визнання парламентського контролю особливою формою контролю, яка виходить за межі традиційного уявлення про державний контроль як засіб забезпечення законності в державному управлінні. Метою парламентського контролю є наступне:

- установлення відповідності норм законів України вимогам доцільності, соціально-економічної та політичної обґрунтованості;
- виявлення відхилень від конституційних вимог, державних програм;
- визначення причин незаконної чи недоцільної діяльності;
- виділення коштів, спрямованих на вдосконалення раціоналізації, розвиток об'єкта контролю;

— виявлення передумов притягнення винних до відповідальності.

Парламентський контроль здійснює Верховна Рада України, яка діє без будь-яких доручень, безпосередньо на підставі Конституції та законів України, у межах своєї компетенції щодо будь-яких суб'єктів контролю (за винятком діяльності судів та правоохоронних органів під час проведення оперативно-розшукової роботи, досудового слідства, правосуддя з окремих справ).

Завдання: назвіть сфери, де Верховна Рада України здійснює прямий (безпосередній) контроль.

1. _____

2. _____

3. _____

Одним з основних напрямків контрольної діяльності парламенту є контроль діяльності Кабінету Міністрів України. Він здійснюється під час:

1) розгляду та прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

2) утвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони навколишнього середовища;

3) обговорення звіту Кабінету Міністрів України;

4) звітів членів Кабінету Міністрів України на вимогу комітету Верховної Ради України, але не менше однієї п'ятої від її конституційного складу;

5) ухвалення проєкту Закону про Державний бюджет України та доповідей про хід виконання Державного бюджету України;

6) затвердження загальної структури, чисельності, визначення та функцій Збройних сил України, Служби безпеки, військових формувань Міністерства внутрішніх справ.

Поряд з Верховною Радою, яка безпосередньо здійснює парламентський контроль, функціонують спеціалізовані суб'єкти парламентського контролю – комітети Верховної Ради України, тимчасові спеціальні комісії, тимчасові слідчі комісії, Рахункова палата, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Зазначені органи діють на підставі спеціальних нормативно-правових актів у порядку, установленому Регламентом Верховної Ради України.

Контрольні повноваження Рахункової палати України

Рахункова палата парламенту – це незалежний орган, який відповідає за аудит та контроль за фінансовою діяльністю уряду та інших державних установ. Основна мета рахункових палат – це забезпечення ефективного використання державних фінансових ресурсів, додержання фінансових правил та законів, а також забезпечення відповідального управління державними фінансами.

В Україні Рахункова палата діє відповідно до ЗУ «Про Рахункову палату» від 02 липня 2015 року, згідно з яким вона є державним колегіальним органом, який від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Рахункова палата – це незалежний орган спеціальної конституційної компетенції, пов'язаний з парламентом відносинами підконтрольності та підзвітності.

До складу Рахункової палати входять Голова Рахункової палати та члени Рахункової палати (перший заступник та заступник Голови, головні контролери та секретар Рахункової палати).

Основні функції та повноваження Рахункової палати:

- контроль за виконанням Державного бюджету України;
- контроль за фінансуванням загальнодержавних програм;
- контроль за використанням кредитних ресурсів.

Завдання: назвіть, якими повноваженнями наділяється Рахункова палата для виконання цих функцій.

- 1) _____

_____;
- 2) _____

_____;
- 3) _____

_____;
- 4) _____

_____;
- 5) _____

_____;
- 6) _____

_____.

Повноваження, покладені на Рахункову палату законодавством України, здійснюються через провадження заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту). Державний зовнішній фінансовий контроль (аудит) забезпечується Рахунковою палатою шляхом здійснення фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту).

Контрольні повноваження народних депутатів України

Контрольні повноваження депутатів у парламенті можуть включати в себе різноманітні механізми та інструменти, спрямовані на нагляд за діяльністю уряду, виконанням законів та реалізацією державної політики. Ось кілька типових контрольних повноважень депутатів:

Питання та дебати. Депутати мають право задавати питання уряду та міністрам, вимагати пояснень щодо рішень та дій уряду, а також брати участь у парламентських дебатах з питань внутрішньої та зовнішньої політики.

Парламентські комітети. Депутати можуть бути членами парламентських комітетів, які здійснюють контроль за різними сферами державної діяльності (наприклад, фінансовою, економічною, соціальною політикою тощо) та аналізують проєкти законів.

Контрольні слухання. Парламент може проводити контрольні слухання з різних питань, щоб отримати додаткову інформацію та експертні оцінки щодо реалізації певних політик та програм.

Запити на інформацію. Депутати можуть подавати запити на отримання конкретної інформації від уряду чи державних органів з метою перевірки та аналізу діяльності державних установ.

Контроль за виконанням законів. Депутати мають право наглядати за виконанням ухвалених парламентом законів та вживати заходів у разі їх порушення.

Моніторинг бюджетних витрат. Парламентарі можуть вести контроль за використанням державних фінансів та робити перевірки бюджетних витрат уряду та державних органів.

Ці контрольні повноваження депутатів спрямовані на забезпечення прозорості, відповідальності та ефективності державного управління та демократичного контролю за діяльністю владних структур.

Основні контрольні повноваження народних депутатів України:

- 1) право на депутатський запит;
- 2) право на депутатське звернення;
- 3) право невідкладного прийому з питань депутатської діяльності керівниками та посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян;
- 4) право вносити до Верховної Ради України або її органів питання про необхідність проведення перевірок дотримання законів органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та об'єднаннями громадян, розташованими на території України, про проведення розслідувань з питань, що представляють суспільний інтерес, та брати участь у таких розслідуваннях у порядку, установленому законом;
- 5) право брати участь у розгляді в органах державної влади та органах місцевого самоврядування пропозицій та вимог виборців, інших питань, пов'язаних із здійсненням депутатських повноважень;
- 6) право отримувати інформацію з питань, пов'язаних із здійсненням депутатських повноважень;

7) право висловлювати думку щодо кандидатів, які обираються або призначаються на посади, а також щодо яких Верховна Рада України дає згоду на призначення та звільнення з посад.

Завдання: дайте визначення наступним поняттям:

«Депутатський запит» _____

«Депутатське звернення» _____

Усунення Президента з посади в порядку імпідменту

Імпідмент (англ. *impeachment*) – у конституціях деяких держав процедура притягнення до суду парламенту вищих посадових осіб держави. Це процес офіційного обвинувачення та судового переслідування високопосадових, посадових осіб, таких як президенти, судді, міністри та інші посадові особи уряду, за вчинення важких правопорушень або злочинів під час виконання своїх обов'язків. Процедура імпідменту може варіюватися залежно від політичної системи країни, але зазвичай включає в себе наступні етапи:

Обвинувачення. Вони висувається парламентом або іншим офіційним органом проти посадової особи, яка підпадає під імпідмент. Це може статися у зв'язку з порушенням Конституції, злочинами, корупцією або іншими серйозними порушеннями.

Розгляд обвинувачення. Парламент або інший відповідний орган розглядає обвинувачення та вирішує, чи є достатньо підстав для продовження процесу імпічменту. У багатьох країнах це вимагає більшості голосів відповідних установ.

Якщо обвинувачення приймається, справа передається до суду для проведення *судового розгляду*, під час якого представляються та розглядаються докази, і суд вирішує, чи винна обвинувачена сторона. Якщо суд установлює вину, можуть бути прийняті різні санкції, такі як відсторонення від посади, позбавлення права обіймати посади в майбутньому або інші обмеження.

Результатом імпічменту зазвичай є дострокове припинення повноважень президента або іншого чиновника та усунення його з посади. За імпічменту глави держави таке рішення ухвалюється конституційною більшістю парламенту.

Варто зауважити, що процес імпічменту має велике значення для демократичних систем, оскільки дозволяє забезпечити відповідальність високопосадових осіб перед громадянами та захищає демократію і правовий порядок. Однак цей процес також може стати предметом політичних маніпуляцій та зловживань, тому важливо, щоб він відбувався відповідно до закону та з урахуванням принципів справедливості.

Конституція України, а саме, стаття 111 Основного Закону, дає визначення імпічменту. У Конституції імпічмент визначається як особлива процедура притягнення до відповідальності Президента України, яка поєднує юридичну кримінальну та конституційну відповідальність, що реалізуються шляхом обвинувачення Президента, дострокового припинення його повноважень та усунення з посади.

Конституція України визначає підставою для імпічменту вчинення державної зради або іншого злочину, який підпадає під дію кримінального закону.

Процедура імпічменту включає в себе такі етапи:

1. Ініціювання питання про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту. З метою ініціювання питання про імпічмент Президента, на розгляд Верховної Ради вноситься письмове подання, яке має містити правове обґрунтування необхідності створення спеціальної тимчасової слідчої комісії для розслідування злочинів, у яких підозрюється Президент.

Верховна Рада більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу приймає рішення про ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

2. Створення спеціальної слідчої комісії, обрання спеціального прокурора та спеціальних слідчих. У разі включення до порядку денного сесії Верховної Ради питання про ініціювання питання про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту Верховна Рада для проведення розслідування обставин скоєння Президентом України державної зради або іншого злочину утворює спеціальну тимчасову слідчу комісію. До складу спеціальної слідчої комісії входять народні депутати з урахуванням принципу пропорційного представництва депутатських фракцій, спеціальний прокурор і спеціальні слідчі.

3. Розгляд висновків та пропозицій спеціальної слідчої комісії. Спеціальна слідча комісія готує висновки та пропозиції щодо досліджених обставин скоєння Президентом України державної зради та зміни або іншого злочину, розглядає їх на своєму засіданні та приймає рішення щодо них.

Пленарне засідання Верховної Ради, на якому відбувається розгляд висновків та пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії, є відкритим.

4. Звинувачення Президента України. Після закінчення обговорення висновку спеціальної слідчої комісії Верховна Рада переходить до розгляду внесеного народними депутатами – членами спеціальної слідчої комісії – проєкту ухвали Верховної Ради про звинувачення Президента України або проєкту ухвали Верховної Ради про припинення розгляду питання про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту.

Таємне голосування щодо проєкту постанови Верховної Ради про звинувачення Президента України, включеного до бюлетеня для таємного голосування, проводиться окремо за кожним пунктом звинувачення. Постанова Верховної Ради про звинувачення Президента вважається прийнятою загалом із тими пунктами обвинувачення, за які проголосувало не менше двох третин народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради.

У разі ухвалення постанови Верховної Ради про звинувачення Президента України у вчиненні державної зради чи іншого злочину Верховна Рада приймає постанову про звернення до:

1. Конституційного Суду України для перевірки справи та отримання висновку про дотримання конституційної процедури розслідування та розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

2. Верховний Суд України для отримання висновку про те, що діяння, у яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зміни чи іншого злочину.

5. Розгляд Верховною Радою висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду України. Після отримання відповідних висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду України ці висновки невідкладно оголошуються головуючим на найближчому пленарному засіданні Верховної Ради та надаються народним депутатам.

6. Прийняття рішення про усунення Президента України з посади у порядку імпічменту. У разі одержання висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду відповідно про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та про те, що діяння, у яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину, Верховна Рада України таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів приймає постанову про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Постанова Верховної Ради про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту вважається прийнятою, якщо за неї проголосувало не менше трьох чвертей народних депутатів конституційного складу Верховної Ради.

Постанова Верховної Ради про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту набирає чинності з моменту оголошення головуючим на пленарному засіданні про її прийняття.

Завдання: назвіть, які права надаються Президенту під час процедури імпічменту.

- 1) _____

_____;
- 2) _____

_____;
- 3) _____

_____;
- 4) _____

_____;

5) _____

_____.

Контрольні питання

1. Дайте визначення державного контролю. Які види державного контролю ви знаєте?

2. Дайте характеристику основним формам парламентського контролю в Україні.

3. Якими контрольними повноваженнями наділені народні депутати України?

Література: [1, 2, 5–11, 18, 23, 25, 27, 28, 52, 65, 79].

РОЗДІЛ 8

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

- Місце сучасного парламентаризму в системі захисту прав людини.
- Основні форми правозахисної діяльності Верховної Ради України.
- Основні функції інституту омбудсмена.

Місце сучасного парламентаризму в системі захисту прав людини

Одне з провідних місць у системі органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини належить парламенту. Сучасний парламентаризм відіграє важливу роль у системі захисту прав людини, оскільки парламенти є ключовими інституціями в багатьох демократичних країнах, що відповідають за законодавчий процес та наглядають за виконанням законів та дотриманням прав людини.

У процесі реалізації законодавчої функції парламент визначає права і свободи людини та громадянина в національному законодавстві, так само як і гарантії цих прав і свобод, а також питання громадянства, правового статусу іноземців та осіб без громадянства. Парламенти мають ключову роль у прийнятті та зміні законів, що стосуються прав людини. Вони можуть ухвалювати нові закони, які забезпечують захист прав людини або усувають дискримінацію.

Парламенти мають повноваження контролювати виконання законів, включаючи закони про права людини. Вони

можуть проводити слухання, розглядати звіти та здійснювати контроль за діяльністю уряду та інших державних органів з метою забезпечення дотримання прав людини. Реалізуючи функцію парламентського контролю, парламент забезпечує своєчасне й точне виконання бюджету через реалізацію повноважень Рахункової палати та забезпечення прав і свобод людини та громадянина через інститут уповноваженого з прав людини.

Реалізуючи установчу функцію, парламент забезпечує належну кадрову політику щодо призначення на посади представників виконавчої та судової гілок влади, які за своїми професійними обов'язками зобов'язані забезпечувати права і свободи людини та громадянина. Парламенти можуть створювати спеціальні комітети, омбудсманів та інші механізми, призначені для захисту прав людини та розгляду скарг громадян.

Парламенти можуть виступати як форуми для публічного обговорення питань прав людини, популяризації ідей та виховання громадян щодо їх прав і обов'язків. Парламенти також можуть брати участь у міжнародних організаціях та форумах, де вони співпрацюють з іншими країнами з метою підтримки та захисту прав людини на міжнародному рівні.

Ураховуючи своє ключове положення в системі законодавства та контролю, парламенти можуть бути сильними союзниками в боротьбі за захист прав людини та покращення ситуації з правами людини як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Основні форми правозахисної діяльності Верховної Ради України

Законотворчість. Законотворча та правозахисна діяльність мають бути взаємопов'язані для того, щоб національні

закони відображали міжнародні стандарти в галузі прав людини. Для забезпечення такого зв'язку велике значення мало те, що Європейська конвенція про захист прав та основних свобод була включена до внутрішнього права всіх держав – членів Ради Європи.

Парламентська Асамблея Ради Європи неодноразово наголошувала на важливості ролі парламентів у моніторингу виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Фінансування. Прийняття бюджету держави тягне за собою значні наслідки для реалізації прав окремих осіб. Сприяння захисту та реалізації прав людини потребує певних фінансових ресурсів. Наприклад, забезпечення права на освіту та охорону здоров'я є масштабними напрямками діяльності держави і створюють велике навантаження на її бюджет. Аналіз бюджету повинен включати в себе особливу увагу до наслідків його прийняття для найбільш уразливих соціальних груп, таких як діти, люди похилого віку, ветерани війни, особи з інвалідністю.

Наприклад, у Конвенції ООН з прав дитини передбачається, що держави мають вживати заходів «у максимальних межах наявних ресурсів» для забезпечення прав, передбачених угодою. Аналогічний стан міститься і в Пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. Мета полягає в тому, щоб при прийнятті рішення про розподіл коштів першочергову увагу приділяти фінансуванню реалізації прав громадян, закріплених міжнародними актами. В ідеалі парламенти мають аналізувати ще до ухвалення рішення всі виміри бюджету, пов'язані з правами людини.

Взаємодія уряду та парламенту. У демократичних державах, до яких належить і Україна, уряди повинні забезпечувати собі підтримку з боку законодавчої влади. Однак зворотної залежності законодавців бути не повинно – парламенти

не потребують підтримки виконавчої влади. Будучи виборним органом, вони відіграють самостійну роль у державних процесах і самостійно визначають свої позиції. При цьому кожній державі необхідний парламент, який стежить за тим, щоб вимоги в галузі прав людини виконувались і розвивалися.

Інститут уповноваженого з прав людини. Парламент повинен прагнути до створення такої системи, яка б забезпечувала можливість окремим особам звертатися зі скаргами на порушення прав людини та отримувати на них відповідь. Одна з можливостей – призначення незалежного омбудсмена, громадського захисника чи комісії, які вирішували б проблеми захисту прав громадян.

Основні функції інституту омбудсмена

Омбудсмен, рідко омбудсман (від швед. *ombudsman* «представник») – посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян у діяльності органів виконавчої влади та посадових осіб. Офіційні назви посади в різних країнах різняться. На сучасному етапі посада омбудсмена існує у більш ніж 100 країнах світу.

Омбудсмен – це незалежний орган, який виступає у захисті прав та інтересів громадян від дій державних органів. Роль омбудсмена полягає в забезпеченні ефективного та об'єктивного розгляду скарг громадян на можливі порушення їхніх прав і свобод, а також у рекомендаціях щодо усунення таких порушень та покращення діяльності державних установ.

Основні функції та роль омбудсмена включають у себе:

- Прийняття скарг громадян на можливі порушення їхніх прав або неправомірні дії державних органів.

- Омбудсмен проводить розслідування скарг для визначення фактів та обставин скарги, а також можливих порушень прав.

- Посередництво та консультації між громадянами та державними органами, надання допомоги у розв'язанні конфліктів та консультиванні щодо прав та обов'язків громадян.

- Омбудсмен може виносити рекомендації державним органам щодо усунення порушень прав та покращення законодавства або практики у сфері правового захисту.

- Омбудсмен веде інформаційну роботу серед громадськості щодо прав та обов'язків громадян, а також щодо діяльності омбудсмена та можливостей звернення за допомогою.

Уперше посаду «парламентського омбудсмена» заснував риксдаг Швеції у 1809 р., відповідно до прийнятої того ж року Конституції.

В Україні посада Омбудсмена існує з 1998 року і має назву «Уповноважений Верховної Ради України з прав людини». Згідно з Конституцією України Уповноважений призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Уповноваженим може бути призначений громадянин України, який на день обрання досяг 40 років, володіє державним мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності і протягом останніх п'яти років проживає в Україні.

Метою діяльності Уповноваженого є наступне:

- 1) захист права і свободи людини та громадянина, які проголошені Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;

- 2) дотримання та повага прав і свобод людини та громадянина органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами;

3) попередження порушень прав і свобод людини та громадянина або дії з їх відновлення;

4) сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини та громадянина у відповідність до Конституції України та міжнародних стандартів у цій галузі;

5) поліпшення та подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини та громадянина;

6) запобігання будь-яким формам дискримінації у сфері реалізації людиною своїх прав і свобод;

7) сприяння правової інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Завдання: назвіть основні права, обов'язки та гарантії діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Уповноважений має право:

1) _____

_____;

2) _____

_____;

3) _____

_____;

4) _____

_____;

5) _____

_____;

6) _____

_____;

7) _____

_____.

Основні обов'язки Уповноваженого:

1) _____

_____;

2) _____

_____;

3) _____

_____;

4) _____

_____;

5) _____

_____;

6) _____

_____;

7) _____

_____.

Гарантії діяльності Уповноваженого:

1) _____

_____;

2) _____

_____ ;

3) _____

_____ ;

4) _____

_____ ;

5) _____

_____ .

Контрольні питання

1. Назвіть основні напрямки правозахисної діяльності сучасних парламентів.

2. Які вимоги висуваються до кандидатури Уповноваженого з прав людини?

3. Якими є гарантії діяльності Уповноваженого з прав людини?

Література: [1, 2, 11, 17, 19–21, 23, 25, 28, 64].

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ВИКЛАДАЧА

Індивідуальна робота студента є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для найповнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуально-спрямований розвиток їх здібностей, науково-дослідну роботу та творчу діяльність.

Важливою формою організації навчання є індивідуальні завдання. Вони мають на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти одержують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці.

Індивідуальні завдання виконують студенти самостійно під керівництвом викладача.

Мета індивідуального завдання – самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної роботи.

Зміст індивідуального завдання – це завершена теоретична чи практична робота в межах навчальної програми курсу, що виконується з урахуванням знань, умінь і навичок, здобутих у процесі лекційних, семінарських, практичних занять, охоплює кілька тем чи зміст навчального курсу загалом.

Порядок подання та захист індивідуального завдання:

1. Підготовка індивідуального завдання. Завдання подається у вигляді скріплених аркушів формату А4 (реферату) з титульним аркушем стандартного зразка та внутрішнім

наповненням із зазначенням усіх позицій змісту завдання. В умовах дистанційного навчання індивідуальне завдання подається в електронній формі.

2. Готове завдання подається викладачеві, який проводитиме семінарські та практичні заняття з цієї дисципліни, не пізніше ніж за 2 тижні до модульного контролю.

3. Оцінка за індивідуальне завдання виставляється на заключному занятті (практичному, семінарському тощо) модуля на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом завдання. Можливий захист завдання шляхом усного звіту студента про виконану роботу (до 5 хв).

Максимальна кількість балів під час оцінювання завдання (10 балів) за заданими темами виставляється за такими критеріями:

- повнота й використання сучасних концепцій та джерел інформації (крім лекційного конспекту студент повинен використовувати ще не менше п'яти джерел інформації);
- оформлення роботи відповідно до вимог; наявність посилань на джерела інформації;
- наявність змістовних висновків;
- глибокі знання навчального матеріалу, що містяться в основних та додаткових джерелах.

У разі невиконання окремих критеріїв індивідуального завдання кількість балів, що виставляється студенту, може бути знижена:

- за неповну усну відповідь – 2 бали;
- за несвоєчасне виконання індивідуальної роботи – 3 бали;
- за недостовірність поданої інформації – 4 бали;
- за недостатнє розкриття теми – 4 бали;
- за відсутність посилань на нормативні або літературні джерела – 2 бали.

Студенти виконують один вид індивідуального завдання на кожний модуль.

Змістовий модуль 1. Теорія парламентаризму

1. Есе: «Парламентсько-президентська чи президентсько-парламентська республіка: пошук триває».

2. Есе: «Чи потрібен в Україні двопалатний парламент?».

3. Есе: «Люстрація: полювання на відьом чи оновлення еліт?».

4. Есе: «Яким повинен бути обсяг депутатської недоторканності?».

5. Повідомлення: «Протопарламентаризм Давнього Риму».

6. Повідомлення: «Віче як перша форма народовладдя».

7. Повідомлення: «Сойм Великого Князівства Литовського – зародки парламентаризму в Україні».

8. Повідомлення: «Повноваження Сейму Речі Посполитої».

9. Повідомлення: «Значення Конституції Пилипа Орлика для розвитку парламентаризму в Україні».

10. Повідомлення: «Конституційний лад України за проектом Конституції УНР 1918 р.».

11. Повідомлення: «Конституційний лад України за проектом «Проект Основних Законів Української Держави» П. Скоропадського».

12. Повідомлення: «Конституційний лад України за проектом «Основного Державного Закону УНР 1920 р.».

13. Повідомлення: «Конституційний лад України за проектом Конституції Західноукраїнської Народної Республіки 1920 р.».

14. Скласти порівняльну таблицю парламентів світу (за параметрами: назва, термін повноважень, кількість палат, кількість депутатів): Польща, Афганістан, Індія, Куба, Велика Британія.

15. Скласти порівняльну таблицю парламентів світу (за параметрами: назва, термін повноважень, кількість палат, кількість депутатів): Китайська народна республіка, Нідерланди, Нова Зеландія, Таджикистан, Японія.

16. Скласти порівняльну таблицю парламентів світу (за параметрами: назва, термін повноважень, кількість палат, кількість депутатів): США, Австралія, Бельгія, Йорданія, Ірак.

17. Скласти порівняльну таблицю парламентів світу (за параметрами: назва, термін повноважень, кількість палат, кількість депутатів): Литва, Ізраїль, Австрія, Боснія і Герцеговина, Мексика.

18. Скласти порівняльну таблицю парламентів світу (за параметрами: назва, термін повноважень, кількість палат, кількість депутатів): Казахстан, Канада, Малайзія, Китай, Франція.

19. Тлумачення термінів: Абсентеїзм, Громадянство, Конституціоналізм, Верховенство права, Мандат, Вето, Виборчий ценз, Регламентарна влада, Репатріант, Конституційна криза.

20. Аналіз наукової статті Гапоненко В. О. Специфіка парламентаризму як інституту демократії в сучасній Україні (Держава і право : Збірник наукових праць / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко, І. О. Кресіна; Ін-т держави та права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2020. Юридичні науки. Вип. 87, С. 222–233).

Змістовий модуль 2. Функції парламенту України

1. Есе: «Лобізм – фіксація суспільних інтересів чи прояв корупції».

2. Есе: «Демократичний лобізм як спосіб тиску на владу».

3. Есе: «Якими повноваженнями повинен бути наділений парламент України для забезпечення розвитку демократії?».
4. Повідомлення: «Законодавчий процес у США».
5. Повідомлення: «Законодавчий процес у Німеччині».
6. Повідомлення: «Законодавчий процес у Польщі».
7. Повідомлення: «Законодавчий процес у Франції».
8. Повідомлення: «Регулювання лобіювання у США».
9. Повідомлення: «Регулювання лобіювання у Великій Британії».
10. Повідомлення: «Напрямки вдосконалення законотворчості в Україні».
11. Повідомлення: «Парламентський контроль у США».
12. Повідомлення: «Парламентський контроль в Європейському Союзі».
13. Повідомлення: «Парламентський контроль у Франції».
14. Повідомлення: «Статус омбудсмена в окремих країнах Європи».
15. Повідомлення: «Статус органів зовнішнього фінансового контролю в окремих зарубіжних країнах».

16. Розв'язання задач.

Задача № 1

На сесії Верховної Ради України десять народних депутатів України звернулися з пропозицією внести до порядку денного сесії депутатський запит до Президента України і з вимогою надання офіційної відповіді на нього в 10-денний строк. Головуючий на пленарному засіданні Верховної Ради України відмовив, мотивуючи це тим, що депутатський запит до Президента повинен бути попередньо схвалений на засіданні Погоджувальної ради депутатських фракцій. Після чого народні депутати України направили свій запит до Секретаріату Президента України.

Чи відповідають дії народних депутатів України і Головуючого на засіданні вимогам законодавства? Який порядок направлення і розгляду запиту до Президента України? Як має діяти в цій ситуації Секретаріат Президента України?

17. Розв'язання задач.

Задача № 2

На прохання родичів засуджених Уповноважений з прав людини хотів ознайомитися з умовами утримання засуджених у колонії суворого режиму № 35. Проте адміністрація колонії відмовила в доступі до приміщень, де знаходилися засуджені, посилаючись на відсутність письмової скарги з викладенням конкретних фактів порушень, оскільки саме такі факти є підставою проведення перевірки.

У чому полягають основні функції омбудсмена в Україні? Якими є процесуальні гарантії діяльності уповноваженого з прав людини?

Дайте правову оцінку ситуації, що склалася.

18. Розв'язання задач.

Задача № 3

Верховна Рада України прийняла у другому читанні проєкт закону «Про заборону використання символіки рашистського режиму». В інтерв'ю журналістам голова парламентської фракції К. заявив, що його фракція має намір оскаржити постанову ВРУ про прийняття вказаного закону у другому читанні у зв'язку з порушенням процедури його прийняття.

Яким є порядок розгляду і прийняття законопроєкту у другому читанні? Чи може постанова парламенту бути предметом оскарження і в якому порядку?

19. Тлумачення термінів: «Контрасигнатура», «Пом'якшувальне вето», «Інкорпорація», «Плебісцит», «Денонсація», «Діархія», «Юридична техніка», «Індемнітет», «Легіслатура», «Нуліфікація».

20. Тлумачення термінів: «Кишенькове вето», «Ротація», «Поліномінальний виборчий округ», «Люстрація», «Безпосередня демократія», «Інтерпеляція», «Органічні закони», «Джеррімендерінг», «Резервні депутати», «Виборчий блок».

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота – це форма організації індивідуального вивчення студентами навчального матеріалу в аудиторний та позааудиторний час.

Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння знаннями у вільний від аудиторних занять час. Для студентів зміст самостійної роботи визначається навчальною програмою та забезпечується системою навчально-методичних і технічних засобів (методичні розробки, практикуми, читальний зал, комп'ютерний клас тощо). Навчальний матеріал, засвоєний студентами в процесі самостійної підготовки є обов'язковим компонентом навчального курсу і включається для перевірки під час підсумкового контролю.

У результаті системної самостійної роботи студенти повинні:

- здобути ґрунтовні знання;
- набути практичних навичок з організації самостійної роботи;
- уміти раціонально планувати та використовувати власний час;
- опанувати методику самопідготовки і виховувати в собі потребу постійно поповнювати й оновлювати загальні та професійні компетенції для практичної роботи.

Самостійна робота над навчальною дисципліною «Міжнародне право» для студентів може включати в себе різні форми, які визначаються робочою навчальною програмою, залежно від мети, завдань та змісту навчального курсу, зокрема:

- опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу;

- вивчення окремих тем або питань, що передбачені для самостійного опрацювання;
- виконання домашніх завдань;
- підготовка до семінарських, практичних (лабораторних) занять;
- підготовка до контрольних робіт та інших форм поточного контролю;
- вирішення і письмове оформлення задач, схем, діаграм, інших робіт графічного характеру;
- систематика вивченого матеріалу курсу перед написанням модульних контрольних робіт та іспитом.

Для контролю знань студентів використовуються:

- а) усні відповіді на теоретичні питання;
- б) письмові роботи;
- в) практичні справи.

Виконання самостійних завдань є обов'язковою умовою допуску до підсумкової контрольної роботи.

Максимальна кількість балів під час оцінювання підготовки доповідей (5 балів) за заданими питаннями виставляється за такими критеріями:

- за повноту та використання сучасних концепцій і джерел інформації;
- за наявність змістовних висновків.

У разі невиконання окремих критеріїв з тієї чи іншої форми контролю знань кількість балів, яка виставляється студентові, може бути знижена:

- за неповну відповідь – 1 бал;
- за недостовірність поданої інформації – 2 бали;
- за недостатнє розкриття теми – 1 бал.

Під час самостійної роботи студентам рекомендується використовувати монографії, збірники статей, статті в періодичних виданнях, основні з яких указані в даному посібнику.

**Питання для самостійної підготовки
з дисципліни «Парламентське право»**

Змістовий модуль 1. Теорія парламентаризму

**Тема 1.1. Парламентаризм у системі державної влади.
Становлення парламентаризму.**

1. Основні типи парламентаризму: незавершений парламентаризм, парламентське правління, моністичний парламентаризм, дуалістичний парламентаризм, раціоналізований парламентаризм, парламентський міністеріалізм.

2. Розвиток парламентаризму в Австро-Угорській та Російській імперіях.

3. Міжнародні парламентські об'єднання.

Тема 1.2. Будова та функції сучасного парламенту.

1. Кількісний склад парламентів: специфіка унітарних і федеративних держав.

2. Повноваження парламенту у сфері зовнішньої політики.

3. Проблема політичної відповідальності парламенту в Україні.

Тема 1.3. Парламентські вибори в Україні. Організація роботи Верховної Ради України.

1. Партійні й виборчі системи: проблема співвідношення.

2. Прямі та багатоступінчасті вибори депутатів, призначення членів парламенту, мандат «за посадою».

3. Офіційна та партійна структура парламенту. Горизонтально-вертикальна структура парламенту.

Тема 1.4. Правовий статус народного депутата.

1. Обмеження в діяльності народного депутата.
2. Парламентська етика.

Змістовий модуль 2. Функції парламенту України

Тема 2.1. Законотворчий процес в Україні.

1. Критерії перевірки проєктів законодавчих актів.
2. Роль комітетів у законодавчій діяльності парламенту.
3. Зміст статті 92 Конституції України.
4. Поняття, форми та технології лобізму. Лобізм в Україні.

Тема 2.2. Контрольна функція парламенту.

1. Контрольні повноваження комітетів Верховної Ради України.
2. Запити (інтерпеляції) і звернення народних депутатів України.

Тема 2.3. Правозахисна діяльність Верховної Ради України.

1. Співвідношення понять «правозахисна діяльність» та «правоохоронна діяльність».
2. Правозахисна діяльність народних депутатів України.

ТЕСТИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРАВО»

Змістовий модуль 1. Теорія парламентаризму

1. Як називалися народні збори у давніх римлян?
 - 1) танг;
 - 2) тинг;
 - 3) коміції;
 - 4) сенат.

2. Як називалися народні збори у давніх германців?
 - 1) тинг;
 - 2) курултай;
 - 3) масліхат;
 - 4) сенат.

3. Хто мав право участі у Віче?
 - 1) громадяни;
 - 2) вільні городяни;
 - 3) вільні люди;
 - 4) усі члени племені.

4. Ознаки парламентаризму:
 - 1) наявність парламенту;
 - 2) громадянське суспільство;
 - 3) багатопартійна система;
 - 4) наявність конституції.

5. Який акт пов'язують із становленням парламентаризму?

- 1) Біль про права;
- 2) Конституцію США;
- 3) Велику Хартію вольностей;
- 4) Конституцію Пилипа Орлика.

6. Народні депутати України можуть займатися:

- 1) підприємницькою діяльністю;
- 2) комерційною діяльністю;
- 3) громадською діяльністю;
- 4) викладацькою та науковою діяльністю.

7. Громадянин України може бути обраний народним депутатом України з:

- 1) 18-ти років;
- 2) 20-ти років;
- 3) 21-го року;
- 4) 25-ти років.

8. Конституційний склад Верховної Ради України:

- 1) 350 депутатів;
- 2) 400 депутатів;
- 3) 450 депутатів;
- 4) 500 депутатів.

9. Назвіть відносини, що становлять предмет правового регулювання конституційного права України як галузі права:

- 1) відносини управління;
- 2) особисті немайнові відносини;
- 3) державно-політичні відносини владарювання;
- 4) відносини у сфері муніципального управління в Україні;
- 5) відносини у сфері фінансування виборів в Україні.

10. Який орган в Україні наділений правом виконувати функції установчої влади?

- 1) Конституційні Збори;
- 2) Президент України;
- 3) Верховна Рада України;
- 4) Конституційний Суд України;
- 5) такого органу немає.

11. Право голосу на вибори мають громадяни України, які досягли _____ на день проведення:

- 1) 21-го року;
- 2) 18 років;
- 3) 16 років;
- 4) 25 років;
- 5) 19 років.

12. На засадах якої виборчої системи здійснюються вибори народних депутатів України?

- 1) Мажоритарної абсолютної більшості;
- 2) Мажоритарної відносної більшості;
- 3) Пропорційної;
- 4) Змішаної.

13. Назвіть вимоги, що висуваються до особи, яка балотується на виборах народних депутатів України:

- 1) досягнення 18-ти років;
- 2) досягнення 21-го року;
- 3) мати право голосу;
- 4) проживати в Україні постійно;
- 5) проживати в Україні протягом останніх 5-ти років.

14. Консультативно-дорадчий орган для попередньої підготовки й розгляду організаційних питань роботи Верховної Ради України – це:

1. Комітети Верховної Ради України.
2. Фракції.
3. Погоджувальна рада депутатських фракцій.
4. Депутатська група.
5. Коаліція депутатських фракцій.

15. Назвіть види діяльності, які не сумісні з роботою народного депутата:

- 1) державна служба;
- 2) підприємницька діяльність;
- 3) лікарська практика;
- 4) літераторство;
- 5) участь у наукових конференціях.

16. З якого моменту починається повноваження народного депутата?

- 1) з моменту оголошення результатів виборів;
- 2) з моменту офіційного оприлюднення результатів виборів;
- 3) з моменту складення присяги;
- 4) з моменту набуття депутатської недоторканності;
- 5) з моменту отримання посвідчення народного депутата.

17. Назвіть підстави дострокового припинення повноважень народного депутата:

- 1) набрання законної сили рішенням з цивільної справи;
- 2) припинення громадянства України;
- 3) припинення діяльності політичної партії, за списком якої він був обраний;

- 4) важка хвороба;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком.

18. За умови обрання якої частини від конституційного складу Верховна Рада України є повноважною?

- 1) половини;
- 2) 100 %;
- 3) 270-ти осіб;
- 4) 300 осіб;
- 5) 226-ти осіб.

19. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває:

- 1) Голова Верховної Ради України попереднього скликання;
- 2) Голова Конституційного Суду України;
- 3) Найстарший за віком народний депутат;
- 4) Президент України;
- 5) Голова Центральної виборчої комісії.

20. Назвіть підстави дострокового припинення повноважень Верховної Ради України:

- 1) неможливість розпочати пленарні засідання протягом 30-ти днів однієї чергової сесії;
- 2) якщо протягом 1-го місяця не сформовано коаліції депутатських фракцій;
- 3) якщо протягом 30-ти днів не обрано голів комітетів;
- 4) якщо 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України не склала присяги;
- 5) якщо не сформовано персональний склад уряду протягом 60-ти днів після відставки попереднього.

21. Назвіть види парламентів за структурою:
- 1) однопалатні;
 - 2) двопалатні;
 - 3) змішані;
 - 4) неструктуровані;
 - 5) нетрадиційні.
22. Парламентське право є:
- 1) самостійною галуззю права;
 - 2) інститутом Конституційного права;
 - 3) підгалуззю Конституційного права;
 - 4) розділом політології.
23. Міжпарламентський союз – це:
- 1) парламент Ради Європи;
 - 2) об'єднання парламентів СНД;
 - 3) міжнародна організація з координації парламентської діяльності;
 - 4) парламент ЄС.
24. Військова демократія – це:
- 1) влада часів військової диктатури;
 - 2) організація влади в надзвичайний час;
 - 3) влада часів переходу від первісного стану до держави.
25. Етнічне представництво в повній мірі можливе:
- 1) в однопалатному парламенті;
 - 2) у всіх парламентах;
 - 3) у двопалатному парламенті.

26. Політичне представництво повною мірою можливе:

- 1) в однопалатному парламенті;
- 2) у всіх парламентах;
- 3) у двопалатному парламенті.

27. Регіональне представництво повною мірою можливе:

- 1) в однопалатному парламенті;
- 2) у всіх парламентах;
- 3) у двопалатному парламенті.

28. Владна функція парламенту виражається у:

- 1) прийнятті політичних рішень;
- 2) прийнятті законів;
- 3) призначенні уряду;
- 4) створенні слідчих комісій.

29. Контрольна функція парламенту виражається у:

- 1) прийнятті політичних рішень;
- 2) прийнятті законів;
- 3) призначенні уряду;
- 4) створенні слідчих комісій.

30. Установча функція парламенту виражається у:

- 1) прийнятті політичних рішень;
- 2) прийнятті законів;
- 3) призначенні уряду;
- 4) створенні слідчих комісій.

Змістовий модуль 2. Функції парламенту України

1. Які категорії громадян України не мають права голосу?

- 1) ті, що перебувають на стаціонарному лікуванні у психіатричних лікувальних закладах;
- 2) військовослужбовці строкової служби;
- 3) неповнолітні;
- 4) визнані судом недієздатними;
- 5) визнані судом обмежено дієздатними.

2. Консультативно-дорадчий орган для попередньої підготовки й розгляду організаційних питань роботи Верховної Ради України – це:

1. Комітети Верховної Ради України.
2. Фракції.
3. Погоджувальна рада депутатських фракцій.
4. Депутатська група.
5. Коаліція депутатських фракцій.

3. Який суб'єкт має виключне право на внесення проекту закону про Державний бюджет України?

- 1) Міністерство економіки України;
- 2) Міністерство фінансів України;
- 3) Кабінет Міністрів України;
- 4) Державне казначейство;
- 5) Рахункова палата.

4. Який суб'єкт призначає позачергові вибори до Верховної Ради?

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Голова Верховної Ради України;
- 3) Президент України;

- 4) Центральна виборча комісія;
- 5) Рахункова палата.

5. Для притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності має бути:

- 1) висунуте обвинувачення;
- 2) вагома причина;
- 3) склад злочину в діях депутата;
- 4) згода Верховної Ради України;
- 5) рішення суду.

6. Назвіть елементи депутатського індемнітету:

- 1) народні депутати не несуть відповідальності за результати голосування;
- 2) народні депутати не несуть відповідальності за висловлювання у Верховній Раді України;
- 3) народні депутати України не несуть адміністративної відповідальності;
- 4) народні депутати отримують заробітну плату;
- 5) народні депутати не можуть бути затримані чи заарештовані без згоди Верховної Ради.

7. Хто приймає рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі складення ним повноважень за особистою заявою?

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Суд;
- 3) Президент України;
- 4) Голова Верховної Ради України;
- 5) Комітет Верховної Ради України з питань регламенту та депутатської етики.

8. Назвіть суб'єкта, який повноважений скликати позачергові сесії Верховної Ради України:

- 1) Керівник парламентської коаліції;
- 2) Голова Верховної Ради України;
- 3) Народний депутат України;
- 4) Комітети Верховної Ради України;
- 5) Секретаріат Верховної Ради України.

9. Назвіть повноваження Верховної Ради України:

- 1) призначення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою;
- 2) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 3) усунення Президента з поста в порядку імпічменту;
- 4) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови СБУ;
- 5) призначення голови Державної податкової адміністрації України.

10. Які з названих повноважень Верховної Ради України охоплюються установчою функцією?

- 1) призначення за поданням Президента України прем'єр-міністра;
- 2) внесення змін до Конституції України;
- 3) формування Національного банку України;
- 4) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови СБУ.
- 5) обрання суддів безстроково.

11. Які з названих повноважень Верховної Ради України охоплюються її контрольною функцією?

- 1) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

- 2) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України;
- 3) розглядає і приймає рішення щодо схвалення програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- 4) формує комітети;
- 5) обирає Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

12. Які з названих повноважень Верховної Ради України охоплюються зовнішньополітичною функцією?

- 1) заслуховує щорічні й позачергові послання Президента;
- 2) здійснює контроль за діяльністю Міністерства закордонних справ;
- 3) визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики;
- 4) оголошує за поданням Президента України стану війни та укладення миру;
- 5) формує дипломатичні представництва України за кордоном.

13. Назвіть суб'єктів, які мають право ініціювати відповідальність Кабінету Міністрів України:

- 1) Голова Верховної Ради України;
- 2) не менше ніж 150 народних депутатів;
- 3) Президент України;
- 4) Прем'єр-міністр України;
- 5) 226 народних депутатів.

14. Назвіть повноваження Голови Верховної Ради України:

- 1) веде засідання Верховної Ради України;
- 2) організовує роботу Верховної Ради України;

- 3) припиняє повноваження комітетів;
- 4) призначає своїх заступників;
- 5) підписує акти, прийняті Верховною Радою України.

15. Комітети Верховної Ради України створюються для _____:

- 1) здійснення законопроектної роботи;
- 2) формування громадської думки;
- 3) оптимізації прийняття рішень на пленарних засіданнях;
- 4) виконання контрольних функцій;
- 5) формування коаліції депутатських фракцій.

16. Для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес Верховної Ради України, створює:

- 1) Апарат;
- 2) Фракції;
- 3) Комітети;
- 4) Тимчасові спеціальні комісії;
- 5) Тимчасові слідчі комісії.

17. Назвіть підстави дострокового припинення повноважень Верховної Ради України:

- 1) неможливість розпочати пленарні засідання протягом 30-ти днів однієї чергової сесії;
- 2) якщо протягом 1-го місяця не сформовано коаліції депутатських фракцій;
- 3) якщо протягом 30-ти днів не обрано голів комітетів;
- 4) якщо 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України не склала присяги;
- 5) якщо не сформовано персональний склад уряду протягом 60-ти днів після відставки попереднього.

18. Назвіть суб'єктів права законодавчої ініціативи:

1. Кабінет Міністрів України.
2. Комітети Верховної Ради України.
3. Депутатські фракції.
4. Народні депутати.
5. Національний банк України.

19. Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України:

- 1) достроково;
- 2) позачергово;
- 3) за скороченою процедурою;
- 4) минаючи, указані Верховною Радою стадії;
- 5) у двох читаннях.

20. Протягом якого періоду часу Президент України підписує закон, беручи його до виконання?

- 1) 15-ти днів після його отримання;
- 2) 10-ти днів після голосування;
- 3) 15-ти днів після прийняття закону у третьому читанні;
- 4) 15-ти днів після підписання закону Головою Верховної Ради України;
- 5) 10-ти днів після підписання закону Головою Верховної Ради України.

21. Протягом якого періоду часу Президент повинен повернути закон для повторного розгляду?

- 1) 15-ти днів після його отримання;
- 2) 10-ти днів після голосування;
- 3) 15-ти днів після прийняття закону у третьому читанні;
- 4) 15-ти днів після підписання закону Головою Верховної Ради України;

5) 10-ти днів після підписання закону Головою Верховної Ради України.

22. Промульгація – це:

- 1) заборона дії закону;
- 2) підписання закону;
- 3) оприлюднення закону;
- 4) зміни до закону.

23. Через який період часу закон набирає чинності з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено законом?

- 1) через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення;
- 2) протягом 10-ти днів з дня його офіційного оприлюднення;
- 3) через 15 днів з дня його офіційного оприлюднення;
- 4) через 10 днів після офіційного опублікування;
- 5) через 10 днів після опублікування в «Офіційному віснику України».

24. Назвіть орган, який здійснює контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Бюджетний комітет Верховної Ради України;
- 3) Контрольно-ревізійне управління України;
- 4) Рахункова палата;
- 5) Прокуратура України.

25. Назвіть суб'єкт, що здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина:

- 1) Комітет Верховної Ради України з прав людини;
- 2) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- 3) Прокуратура України;
- 4) Тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України;
- 5) Секретаріат Верховної Ради України.

26. Назвіть акти Верховної Ради України:

- 1) протоколи;
- 2) ухвали;
- 3) постанови;
- 4) укази;
- 5) закони.

27. Як називається період часу, протягом якого Верховна Рада проводить пленарні засідання та приймає рішення з питань, віднесених до її відання Конституцією України?

- 1) строк;
- 2) семестр;
- 3) півріччя;
- 4) квартал;
- 5) сесія.

28. Назвіть кількість читань, протягом яких здійснюється обговорення законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради України:

- 1) 1;
- 2) 2;
- 3) 3;
- 4) 4.

29. Назвіть вимоги, що висуваються до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини:

- 1) досягнення 40-річного віку;
- 2) володіння державною мовою;
- 3) проживання в Україні протягом останніх 10-ти років;
- 4) наявність юридичної освіти;
- 5) володіння високими моральними якостями.

30. Назвіть права Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини:

- 1) звертатися до Конституційного Суду України з конституційним поданням;
- 2) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України;
- 3) звертатися до Верховної Ради України із запитом;
- 4) брати участь у засіданнях комітетів Верховної Ради із правом дорадчого голосу;
- 5) невідкладного прийому Президентом України.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРАВО»

1. Поняття державної влади. Поділ влади.
2. Поняття й ознаки парламентаризму.
3. Місце парламентаризму в системі розподілу влади.
4. Поняття парламентського права.
5. Предмет і метод парламентського права.
6. Система парламентського права.
7. Джерела парламентського права.
8. Основні етапи розвитку світового парламентаризму.
9. Протопарламентаризм Давнього Риму.
10. Розвиток парламентаризму в Середні віки й період абсолютизму.
11. Становлення буржуазних парламентів. Становлення парламенту Великої Британії.
12. Основні етапи розвитку парламентаризму в Україні.
13. Віче як форма парламентаризму.
14. Повноваження Сойму Князівства Литовського та Сейму Речі Посполитої.
15. Організація влади Козацької республіки й Гетьманщини.
16. Розвиток уявлень про парламентаризм часів визвольних змагань.
17. Розвиток парламентаризму в Австро-Угорській та Російській імперіях.
18. Представницькі установи УРСР.
19. Основні типи парламентаризму: незавершений парламентаризм, парламентське правління, моністичний

парламентаризм, дуалістичний парламентаризм, раціоналізований парламентаризм, парламентський міністеріалізм.

20. Міжнародні парламентські об'єднання.
21. Поняття, ознаки парламенту.
22. Будова сучасних парламентів.
23. Основні функції парламенту.
24. Поняття і види виборчих систем.
25. Кількісний склад парламентів: специфіка унітарних і федеративних держав.
26. Повноваження парламенту у сфері зовнішньої політики.
27. Проблема політичної відповідальності парламенту в Україні.
28. Партійні й виборчі системи: проблема співвідношення.
29. Прямі та багатоступінчасті вибори депутатів, призначення членів парламенту, мандат «за посадою».
30. Офіційна та партійна структура парламенту. Горизонтально-вертикальна структура парламенту.
31. Правовий статус Верховної Ради України.
32. Повноваження ВРУ.
33. Структура ВРУ. Керівництво парламенту.
34. Правовий статус комітетів ВРУ.
35. Організація роботи ВРУ.
36. Правовий статус опозиції в Україні.
37. Повноваження та порядок формування внутрішніх структур ВРУ.
38. Поняття депутатського мандата.
39. Правовий статус народного депутата України.
40. Поняття та обсяги депутатської недоторканності.
41. Обмеження в діяльності народного депутата.
42. Парламентська етика.

43. Поняття й основні ознаки законотворчого процесу.
44. Принципи законодавчого процесу.
45. Підготовка проєктів законодавчих актів.
46. Розгляд законопроектів у Верховній Раді та прийняття законів.
47. Критерії перевірки проєктів законодавчих актів.
48. Які правовідносини в Україні визначаються виключно законами?
49. Роль комітетів парламенту в законодавчій діяльності парламенту.
50. Поняття, форми та технології лобізму. Лобізм в Україні.
51. Форми парламентського контролю: загальна характеристика.
52. Правовий статус та контрольні повноваження Рахункової палати.
53. Контрольні повноваження народних депутатів України.
54. Підстави прийняття рішення про відповідальність Кабінету Міністрів України.
55. Усунення Президента з поста в порядку імпічменту.
56. Контрольні повноваження комітетів Верховної Ради України.
57. Запити (інтерпеляції) і звернення народних депутатів України.
58. Основні форми правозахисної діяльності Верховної Ради України.
59. Основні функції інституту омбудсмена.
60. Правозахисна діяльність народних депутатів України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-ХІІ.
3. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI.
4. Виборчий кодекс України : Закон, Кодекс від 19.12.2019 р. № 396-ІХ.
5. Регламент Верховної Ради України : Закон, Регламент від 10.02.2010 р. № 1861-VI.
6. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР.
7. Про тимчасові слідчі комісії та тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України : Закон України від 19.12.2019 р. № 400-ІХ.
8. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент) : Закон України від 10.09.2019 р. № 39-ІХ.
9. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР.
10. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 р. № 576-VIII.
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР.
12. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-ІХ.

13. Про лобіювання : Закон України від 23.02.2024 р. № 3606-IX.

14. Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.08.2011 р. № 769.

15. Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 р. № 19.

16. Про деякі питання функціонування офіційного веб-сайта та інших вебресурсів Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 31.01.2022 р. № 21.

Основна література

17. Бандурка О., Древаль Ю. Парламентаризм у країні: становлення та розвиток : монографія. Харків, 1999. 288 с.

18. Ганжур Ю. С. Парламент України у політичній комунікації. Київ : Україна, 2007. 348 с.

19. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. Чернівці, 1998. 484 с.

20. Гошовська В. А. Парламентаризм : підруч. 2-ге вид., доп. й розшир. Київ : НАДУ, 2019. 704 с.

21. Журавський В. Український парламентаризм на сучасному етапі: теоретико-правовий аспект : монографія. Київ, 2001. 248 с.

22. Кислий П., Вайз Ч. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду. Київ : Абрис, 2000. 414 с.

23. Олуйко В. М. Парламентське право України. Проблеми теорії та практики. Київ : Юрінком, 2004. 215 с.

24. Парламентаризм та законотворення : вибрані лекції / О. Копиленко та ін. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2017. 498 с.

25. Парламентське право України : навч. посіб. / Т. І. Гудзь та ін. ; за заг. ред. О. М. Ярмиша. Харків : Вид-во ХНУ внутр. справ, 2007. 500 с.
26. Правила оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки (методичні рекомендації). *Апарат Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06>.
27. Светова С. Практика парламентаризму : навч. посіб. Київ, 1997. 132 с.
28. Теліпко В. Є. Парламентське право України. Академічний курс : підруч. Київ : ЦУЛ, 2010. 664 с.
29. Український парламентаризм: минуле та сучасне / за ред. Ю. Шемшученка. Київ, 1999. 368 с.
30. Шаповал В. Вищі органи сучасної держави: порівняльний аналіз. Київ, 1995. 136 с.
31. Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of a European Concept. Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie, Kari Palonen. Berghahn Books, 2016.
32. Parliamentarism and Democratic Theory: Historical and Contemporary Perspectives. Edited by Kari Palonen, José María Rosales, 2015.
33. Parliamentarism. Від Burke to Weber. Cambridge University Press, 2019.
34. Tapani Turkka. Origins of Parliamentarism: A Study of Sandys' Motion. Nomos, 2007.

Монографії та навчальні посібники

35. Адамс Джон. Розважливі конституції Америки. *Консерватизм* : Антологія. Київ, 1998.
36. Антошук Л. Д. Законотворчість. Організація апарату парламентів. Світовий досвід. Київ : Заповіт, 2007. 97 с.

37. Богачова О. В., Зайчук О. В., Копиленко О. Л. Законотворчий процес в Україні. Київ : Реферат, 2006.

38. Вибори та референдуми в Україні: проблеми теорії та практики : збірник / редкол.: М. Рябець та ін. Київ, 2001. 360 с.

39. Громадянське суспільство у сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф. М. Рудіча. Київ : Парламентське видавництво, 2006.

40. Енциклопедія політичної думки : перек. з англ. Київ : Дух і літера, 2000. 472 с.

41. Законотворча діяльність. Словник термінів та понять / за ред. акад. НАН України В. М. Литвина. Київ : Парламентське видавництво. 2004. С. 297.

42. Зеленько Г. Навздогінна модернізація : досвід Польщі та України. Київ : Критика, 2003. 215 с.

43. Історія української конституції / упоряд. О. Слісаренко, М. Томенко. Київ, 1997. 464 с.

44. Кислий П., Сінклер Т., Браун Т. та ін. Комітети – основа діяльності законодавчих органів влади. Київ, 1997.

45. Конституційне законодавство України. Київ, 2000. 907 с.

46. Кречмер Г. Фракції. Партії у парламенті : монографія. Київ : Заповіт, 1999. 299 с.

47. Обушній М. І., Коваленко О. О., Ткач О. І. Лобізм. Політологія : довідник. Київ : «Довіра», 2004.

48. Парламентські вибори в Європейському Союзі / Д. С. Ковриженко та ін. Київ : Міленіум, 2002. 116 с.

49. Погорілко В., Федоренко В. Референдуми в Україні: історія та сучасність. Київ, 2000. 248 с.

50. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / редкол.: Ф. Рудич (голова) та ін. Київ, 2001.

51. Політологічний енциклопедичний словник. Київ, 1997. 385 с.

52. Представницька влада в державотворчому процесі України : монографія / за ред. В. О. Гошовської. Київ : НАДУ, 2018. 384 с.

53. Рішелюк О. М. Законотворчий процес в Україні : навч. посіб. Київ : Вид-во НАДУ, 2004.

54. Селіванов В. М. Право та влада суверенної України: методологічні аспекти : монографія. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002.

55. Федоренко Г. О. Передісторія українського парламентаризму. Київ, 1997.

56. Шаповал В., Борденюк В., Журавльова Г. Парламентаризм та законодавчий процес в Україні. Київ, 2000.

57. Ющик О. Теоретичні засади законодавчого процесу. Київ : Парламентське вид-во, 2004.

58. Parliamentarism in Northern and East-Central Europe in the Long Eighteenth Century. Volume I: Representative Institutions and Political Motivation. Edited by István M. Szijártó, Wim Blockmans, László Kontler, 2022.

59. Internet and Parliamentary Democracy in Europe: A Comparative Study of the Ethics of Political Communication in the Digital Age, 2010.

Наукові статті

60. Аліксійчук О. В. Механізм функціонування та сучасні тенденції розвитку європейського парламентаризму. *Філософія та політологія у контексті сучасної культури*. 2021. Т. 13, № 1. С. 73–78.

61. Браун Т. Порівняльне дослідження двопалатної та однопалатної систем у федеративних та унітарних державах. *Вісник. Програми сприяння парламентам України*. 1996. № 3.

62. Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. *Право України*. 2023. № 1.

63. Влада народу: Український парламентаризм від віча Київської Русі до Верховної Ради України. *Україна*. 1997. № 1–2. С. 3–12.

64. Гапоненко В. О. Специфіка парламентаризму як інституту демократії в сучасній Україні. *Держава і право* : зб. наукових праць / редкол.: Ю. С. Шемшученко, І. О. Кресіна ; Ін-т держави та права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2020. *Юридичні науки*. Вип. 87, С. 222–233.

65. Гладуняк І. Політико-управлінські функції парламенту. *Віче*. 2007. № 24.

66. Денисов В. Методологія сучасного парламентаризму. *Генеza*. 1998. № 1–2. С. 180–187.

67. Доморослий В. Біля витоків українського парламентаризму. *Віче*. 1999. № 4. С. 131–137.

68. Древаль Ю. Парламенти і парламентаризм: уроки і перспективи. *Віче*. 1999. № 11. С. 35–42.

69. Древаль Ю., Тодіка Ю. Формування парламентського права у процесі державотворення. *Віче*. 2006. № 7–8. С. 32–39.

70. Журавльова Г. Витоки українського парламентаризму. *Віче*. 1998. № 6. С. 135–140.

71. Копиленко О. Ідея правової держави та її реалізація у законотворчому процесі. *Віче*. 2010. № 16.

72. Кривенко Л. Парламент без парламентаризму? *Віче*. 1997. № 4. С. 13–32.

73. Кривенко Л. Парламент та парламентаризм. *Парламентаризм в Україні: теорія та практика*. Київ, 2001. С. 246–251.

74. Міль Дж. Належні функції представницьких органів. *Політологічні читання*. 1992. № 1. С. 210–219.

75. Мироненко Є. Політологічний аналіз теорії дослідження парламентаризму: умови розвитку у сучасній Україні. *Персонал*. 2007. № 6.

76. Недюха М., Федорін М. Лобізм як соціально-політичний феномен: сутність та засоби впливу. *Віче*. 2010. № 4.

77. Нестерович В. Суб'єктна та об'єктна складові інституту лобіювання у США. *Віче*. 2010. № 3.

78. Олуйко В. М. Актуальні проблеми сучасного парламентаризму. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 2. С. 145–148.

79. Пігенко В., Рахімкулов Є. Парламентський контроль за бюджетом: подібності та відмінності у практиці різних країн світу. *Вісник. Програми сприяння парламентам України*. 1999. № 37–38.

80. Погорелова О. І. Актуальні проблеми парламентської діяльності у контексті культури парламентаризму в Україні. *Держава і право* : зб. наук. пр. / Ін-т держави та права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. Вип. 83. С. 52–61.

81. Погорелова А. Культура парламентаризму – масштабне інтелектуальне завдання держави та суспільства. *Віче*. 2007. № 2.

82. Полішкаррова О. О. Критерії структуризації політичного простору в процесі розбудови громадянського суспільства в Україні. *Держава і право* : зб. наук. пр. Юридичні та політичні науки. Київ, 2001. Вип. 11.

83. Тодика О. Ю. Співвідношення конституційного ладу та народовладдя: Теорія і практика. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 1 (36). С. 28.

84. Томенко М. Український парламентаризм у контексті історичного розвитку та сучасної практики. *Хроніка 2000*. Київ, 1998. № 27–28. С. 232–242.

85. Федоренко Г. Парламентська прерогатива приймати закони. Традиції і реалії. *Віче*. 1997. № 8. С. 30–36.

86. Чічановський А. Від парламенту до парламентаризму. *Віче*. 2007. № 22.

87. Ющенко О. О. Недосконалість законодавства про референдум як один з основних чинників зловживання владою в процесі референдуму. *Юридична Україна*. 2009. № 5. С. 30–35.

88. Ющик О. І. Актуальні проблеми законодавчого процесу. *Віче*. 2007. № 12.

89. Ющик О. І. Академічна юридична наука й розвиток парламентаризму в Україні. *Віче*. 2009. № 9.

90. Ющик О. Парламентський регламент – не закон ...: [Про Рішення Конституційного Суду України про невідповідність Конституції Регламенту Верховної Ради України]. *Голос України*. 2008. 17 квітня. С. 3.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.

2. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>.

3. Лабораторія законодавчих ініціатив. URL: <https://parlament.org.ua/>.

4. Діловий портал «Ліга-Net». URL: <http://liga.net/>.

5. Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна». URL: <http://www.interfax.com.ua/rus/>.

6. Міжпарламентський союз (*Inter-Parliamentary Union*). URL: <https://www.ipu.org/>.

ДОДАТКИ

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА, ЯКІ ВПЛИНУЛИ НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

ДОДАТОК 1 КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА (витяг)²

**Договори й постанови прав і свобод військових між
Ясновельможним Його Милості паном Пилипом
Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького,
і між генеральними особами, полковниками і тим же
Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін
Затверджені при вільному обранні формальною
присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана
Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового**

...

Розділ VI

У самодержавних державах зберігається такий хвале-
ний і суспільно корисний лад, за якого завжди, і під час
війни, і в мирний час, приватно та публічно проводяться
ради щодо загального добра Вітчизни, на яких самі само-
держці, присутні на них, не забороняють свої рішення міні-
страм та радникам піддавати обговоренню та ухваленню.
То чому ж серед вільного народу такий добрий лад не може
бути збережений? У Війську Запорізькому при гетьманах

² Текст відповідно до URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.

відповідно до давніх прав та вольностей він неодмінно зберігався, але деякі гетьмани Війська Запорізького, привласнивши собі несправедливо та протиправно владу самодержавну, самовладно узаконили таке право – як хочу, так і велю. Через таке самодержавство, непритаманне гетьманському уряду, у Вітчизні та у Війську Запорізькому значно зросли порушення прав та вольностей, розорення, народний тягар, насильні та підкупні урядами військовими розпорядження, а відтак зростала зневага до генеральної старшини, полковників та значного товариства. Тому ми, Генеральна Старшина, кошовий отаман та все Військо Запорізьке, домовились і постановили з Ясновельможним гетьманом при елекції його вельможності таке право, яке має бути вічно у Війську Запорізькому збережено: у Вітчизні нашої першість серед радників належить Генеральній Старшині – як через респект до їх урядів головних, так і постійний при гетьманах резиденції; після них ідуть городові полковники, які будуть пошановані за громадських радників. Крім того, до загальної ради треба вибрати по одній визначній, розсудливій та заслуженій особі від кожного полку. Генеральні радники обираються за згодою гетьмана. З усіма цими генеральними особами, полковниками та генеральними радниками теперішній Ясновельможний гетьман та його наступники повинні будуть радитися про цілісність Вітчизни, її добробут та про всі справи публічні і нічого без їхньої волі своєю владою не розпочинати, не встановлювати і рішень не приймати.

Для цього тепер, при елекції гетьмана, одностайною ухвалою призначаються три генеральні ради щорічно, які мають відбуватися в гетьманській резиденції: перша – на Різдво Христове, друга – на Воскресіння Христове, третя – на Покрову Пресвятої Богородиці. На них не тільки пани

полковники зі старшиною своєю та сотниками, не тільки з усіх полків генеральні радники, а й послі від Війська Запорізького Низового для вислуховування та обговорення, після отримання від гетьмана доручення, мають прибувати, дотримуючись призначеного терміну. Якщо від Ясновельможного гетьмана до загальної ради надійде яка-небудь пропозиція, то всі добропорядно, без своєї чи чужої користі, без душогубних заздрощів та ворогування зобов'язані будуть радити так, щоб ці поради не призвели до шкоди для честі гетьманської, загальних тягарів Вітчизни, розорення та, не дай Боже, згуби.

Якщо ж виникнуть якісь громадські справи, що потребують швидкого управління та виправлення, тоді Ясновельможний гетьман буде повновладний у тому, щоб з радістю Генеральної Старшини такі справи вирішувати відповідно до своїх гетьманських повноважень.

Також якщо до Ясновельможного гетьмана будуть надіслані листи від закордонних держав, то Його Вельможність має оголосити про них Генеральній Старшині і відповіді, які відписуватимуться, висвітлити, не приховуючи від них жодної кореспонденції, передусім закордонної та такої, що може шкодити цілісності Вітчизни та добру громадському. А щоб на таємних та публічних радах між Ясновельможним гетьманом і Генеральною Старшиною, полковниками та генеральними радниками була дієва, обопільна довіра, кожен з них повинен буде скласти формальну присягу шляхом публічно здійсненої клятви на вірність Вітчизні, на відданість своєму регіментареві, на дотримання своїх повноважень відповідно до посади, яку вони коли-небудь обійматимуть.

Якщо у діях Ясновельможного гетьмана буде помічено щось несумісне з правами та вольностями, шкідливе та некорисне для Вітчизни, тоді Генеральна Старшина, полковники

і генеральні радники будуть уповноважені вільними головами чи приватно або, якщо виникне така необхідність, й публічно на раді висловити Його Вельможності докір щодо порушення прав та вольностей без осудження та найменшої образи високої регіментарської честі. На ті докори Ясновельможний гетьман не має ображатися та мститися, а навпаки, намагатися виправити недоладності.

Особливо ж генеральні радники, кожен у своєму полку, у якому буде обраний, владні будуть разом з городовим полковником стежити за порядком, а інші мають загальною радою управляти, заступаючись за кривди людські. Як Генеральна Старшина, полковники та генеральні радники мають поважати Ясновельможного гетьмана, виявляти йому належні почесті та вірний послух, так і Ясновельможний гетьман має взаємно шанувати їх за товариство, а не за слуг та робочих помічників і не змушувати навмисно для приниження їхньої гідності вистоювати перед собою, крім випадків, коли в тому буде потреба.

...

Розділ X

Ясновельможний гетьман за своєю посадою має дбати про лад у Вітчизні Запорізькій, а особливо повинен пильнувати, щоб людям військовим і посполитим не чинилися збиткові тягарі, податки, пригнічення та здирства, через які вони залишають своє житло і йдуть шукати прихистку в закордонні держави. Для цього треба, щоб панове полковники, сотники, отамани з усіма військовими та посполитими урядниками не наважувалися виконувати панщин та відробітки на своїх приватних господарствах силами козаків та посполитих, особливо тих, які ані до урядів їх, ані їм безпосередньо не належать: не примушувати до косіння сіна,

збирання з полів урожаю та гатіння гребель, не віднімати та силою не змушувати продавати землю, не відбирати за будь-яку провину рухоме та нерухоме майно, не змушувати ремісників безоплатно виконувати свої домашні справи і козаків до розсилки приватної не залучати. Усе це Ясновельможний гетьман має владою своєю забороняти і сам того, як добрий приклад іншим, остерігатись і не чинити.

Найбільше ж на людей бідних чинять утиски і здирства та пригнічують їх тягарями владолюбні хабарники, які не за заслуги свої, а через ненаситну пожадливість прагнуть потрапити в уряди військові і посполиті для свого збагачення. Вони спокушають серце гетьманське, і завдяки корупції, без повного обрання та всупереч справедливості і закону, чи в уряди полковничі проникають, чи обіймають інші посади. Тому остаточно постановляється, щоб Ясновельможний гетьман жодними, хоч би й найбільшими, подарунками та респектами не спокушався, нікому за хабарі в урядах ні полковничих, ні інших військових чи посполитих посад не давав і насильно в уряд нікого не призначав. Завжди як військові, так і посполиті урядники, особливо полковницькі, мають обиратися вільними голосами, а по обранні – владою гетьманською затверджуватись. Однак елекції таких урядників повинні проводитися не без волі гетьманської. Такого ж закону і полковники повинні будуть дотримуватися та не допускати без вільного обрання цілої сотні сотників та інших посадовців за якісь респекти. А через власні образи не повинні також з урядів звільняти.

ДОДАТОК 2

Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) Українська Центральна Рада, 29 квітня 1918 р. (витяг)³

I. Загальні постанови

1. Відновивши своє державне право, яко Українська Народна Республіка, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права й охорони вільностей, культури та добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого не залежною.

2. Суверенне право в Українській Народній Республіці належить народові України, цебто громадянам УНР всім разом.

3. Це своє суверенне право народ здійснює через Всенародні Збори України.

4. Територія УНР неподільна, і без згоди Всенародніх Зборів у 2/3 голосів присутніх членів не може відбутися ніяка зміна в границях Республіки або в правнодержавних відносинах якоїсь території до Республіки.

5. Не порушуючи єдиної своєї власті, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації.

6. Націям України УНР дає право на впорядкування своїх культурних прав у національних межах.

II. Права громадян України

7. Громадянином УНР вважається кожна особа, яка це право набула порядком, приписаним законами УНР.

³ Текст відповідно до URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>.

8. Громадянин УНР не може бути разом з тим громадянином іншої держави.

...

11. Актова, громадянська і політична правомочність громадянина УНР починається з 20 літ. Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає.

12. Громадяне в УНР рівні у своїх громадянських і політичних правах. Уродження, віра, національність, освіта, майно, оподаткування не дають ніяких привілеїв у них. Ніякі титули в актах і діловодстві УНР вживатися не можуть.

...

20. Лише громадяне УНР користуються з усієї повноти громадянських і політичних прав, беруть участь в орудуванні державним і місцевим життям через активну і пасивну участь у виборах до законодатних установ і органів місцевого самоврядування.

21. Активне і пасивне право участі у виборах, як до законодатних органів УНР, так і до всіх виборчих органів місцевого і громадянського самоврядування, мають усі громадяне УНР, коли їм до дня виконання виборчого акту вийде двадцять літ. Виймок творять признані законом за безумних або божевільних, котрі знаходяться під опікою. Які карні переступства тягнуть позбавлення виборчого права, про те рішають Всенародні Збори звичайним законодатним порядком. Ніяких інших обмежень виборчого права не може бути. Окремі постанови про права громадянства нормує спеціальний закон.

III. Органи власті Української Народньої Республіки

22. Уся власть в УНР походить від народу, а здійснюється в порядку, установленим цим статутом.

23. Верховним органом власті УНР являються Всенародні Збори, які безпосередньо здійснюють вищу

законодавчу власть в УНР і формують органи виконавчої і судової влади УНР.

24. Вища власть виконавча в УНР належить Раді Народніх Міністрів.

25. Вищим органом судовим єсть Генеральний Суд УНР.

26. Всякого рода справи місцеві впорядковують виборні Ради і Управи громад, волостей і земель. Їм належить єдина безпосередня місцева власть: міністри УНР тільки контролюють і координують їх діяльність (параграф 50), безпосередньо і через визначених ними урядовців, не втручаючись до справ, тим Радам і Управам призначених, а всякі спори в цих справах рішає Суд Української Народньої Республіки (параграфи 60–68).

IV. Всенародні Збори Української Народньої Республіки

27. Всенародні Збори вибираються загальним, рівним, безпосереднім, тайним і пропорціональним голосуванням усіх, хто користується громадянськими і політичними правами на Україні і в них судово не обмежений.

28. Вибори мають бути впорядковані так, щоб один депутат припадав приблизно на сто тисяч людності і щоб при виборах ніхто не мав другого голосу. У всіх інших правила виборів у Всенародні Збори установляються законом.

29. Депутатом може бути вибраний кожний не обмежений у своїх правах громадянин УНР, котрому минуло 20 років. Він не може бути потягнений до відповідальності за свою політичну діяльність. Під час виконування своїх депутатських обов'язків він дістає платню у висоті і в порядку, установлених Всенародніми Зборами.

30. Повірка виборів належить Судові УНР. Свої рішення в цих справах він передає Всенароднім Зборам. Признання мандатів неправними і скасування виборів та призначення на їх місце нових виборів належить Всенароднім Зборам.

31. Депутати до Всенародніх Зборів вибираються на три роки. По трьох роках з дня виборів вони втрачають свою силу, коли Збори не були розпущені й заступлені новими дочасно.

32. Дочасно Всенародні Збори розпускаються їх же постановою, а також волею народу, виявленою не менш, як трьома мільйонами виборців, писаними заявами, переданими через громади Судові, котрий, по провірці правосильності, повідомляє про це домагання Всенародні Збори.

33. Нові вибори по постанові Всенародніх Зборів розписує виконавча власть. Всенародні Збори втрачають свою повноважність з днем передачі її новообраним Всенароднім Зборам. Між постановою про розписання виборів і скликання нових Всенародніх Зборів не може минути більш, як три місяці.

34. Скликає Всенародні Збори і провадить ними Голова їх, вибраний Всенародніми Зборами. Нові Всенародні Збори скликає і відкриває Голова, вибраний попередніми Всенародніми Зборами, Уряд Голови триває весь час, поки не будуть скликані нові Збори і буде вибраний ними Голова. Змінює його заступник, вибраний Зборами на випадок смерті або тяжкої хвороби, до вибору нового Голови.

35. Голова Всенародніх Зборів, як їх представник, іменем Республіки сповняє всі чинності, зв'язані з представництвом Республіки.

36. У поміч Голові, у справах, вичислених у параграфах 32–33, Всенародніми Зборами вибирається йому товаришів, у числі, яке устанавлять Всенародні Збори. Один з них вибирається заступником Голови.

37. Всенародні Збори збираються на сесію не менш, як два рази щороку. Перерва між сесіями не може бути більш трьох місяців. На пропозицію, внесену 1/5 депутатів, Всенародні Збори повинні бути скликані не пізніше місяця від її одержання Головою.

38. Для правосильності рішень Всенародніх Зборів треба присутності більш як половини депутатів. Усі справи рішення звычайною більшістю присутніх. Тільки відділення території, зміни конституції, проголошення війни і відання під слідство і суд міністрів рішення спеціальною більшістю.

39. Законодатні проекти вносяться на розгляд Всенародніх Зборів:

- а) президією в порозумінню з Радою Старшин Зборів;
- б) поодинокими фракціями, зареєстрованими Всенародніми Зборами;
- в) окремими депутатами, числом не менш 30-ти;
- г) Радою Народніх Міністрів УНР;
- д) органами самоврядування, які об'єднують не менш 100 тисяч виборців;

е) безпосередньо виборцями-громадянами Республіки, у числі не менш 100 тисяч, писаними заявами, потвердженнями через громади і поданими Судові, що по провірці їх правильності передає цю пропозицію Голові Всенародніх Зборів.

40. Законодатні проекти, внесені вказаним у параграфі 39-м порядком, передаються президією Всенародніх Зборів до комісії і після доповіді комісії приймаються остаточно Всенародніми Зборами. Законодатні проекти, внесені не з ініціативи Ради Народніх Міністрів, разом із внесенням до президії Всенародніх Зборів подаються до відома Ради Народніх Міністрів.

41. Законодатні проекти, внесені, а не ухвалені в одній сесії, можуть прийти під ухвалу нової сесії, але не можуть переходити під ухвалу Всенародніх Зборів нового складу (після нових виборів).

42. Внесення про зміну Конституції вносяться і проходять тим же порядком, вказаним у параграфах 39–41, але для

ухвали їх потрібно 3/5 присутніх депутатів, а ухвала стає правосильною тільки тоді, коли ця ухвала буде поновлена звичайною більшістю Всенародніми Зборами в новім складі, після найближчих нових виборів. У всіх інших, не вказаних Конституцією, лад і діяльність Всенародніх Зборів нормується наказом, який Всенародні Збори ухвалюють і змінюють у звичайнім порядку.

43. Закони і постанови Всенародніх Зборів розпубліковуються ними, як виїмки з протоколів їх засідань, за підписом Голови (або його товариша) і одного із Секретарів Всенародніх Зборів. Обов'язують вони від дня одержання їх в місцевих установах, оскільки не поставлено інакше в самім законі.

44. Без ухвали Всенародніх Зборів не можуть побиратись ніякі податки.

45. Без постанови Всенародніх Зборів не можуть бути зроблені на рахунок УНР ніякі позики, ані взагалі якісь обложення державного майна.

46. Громадяне України не можуть бути покликані до обов'язкової військової або міліційної служби інакше, як постановою Всенародніх Зборів України.

47. Війна не може бути проголошена, ні згода не може бути заключена від імені УНР без постанови Всенародніх Зборів. Для проголошення війни треба ухвали двох третин присутніх членів Всенародніх Зборів.

48. Всенародні Збори затверджують трактати політичні й економічні, що укладаються іменем УНР.

49. Всенародні Збори установлюють одиниці міри, ваги і монети УНР.

...

ДОДАТОК 3

Грамота до всього українського народу Гетьмана Всієї України Павла Скоропадського, 29 квітня 1918 р.⁴

Громадяне України!

Всім Вам, козаки та громадяне України, відомі події посліднього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відродившася Українська Держава стояла коло краю загибелі.

Спаслась Вона дякуючи могутньому підтриманню центральних держав, які, вірні слову, продовжують і по цей час боротись за цільність і спокій України.

При такій піддержці у всіх зродилась надія, що пічнеться відбудовання порядку в Державі й економічне життя України вийде, врешті, у нормальне русло.

Але ці надії не справдилися.

Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього.

Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна розруха та безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатющої колись-то України встас грізна мара голоду.

При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати

⁴ Текст відповідно до URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003300-18#Text>.

таку Державну Владу, яка здібна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці.

Як вірний син України, я рішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади.

Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом усієї України.

Управління Україною буде провадитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обґрунтованні нижче долучених до цього законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна і Мала Рада, а також всі земельні комітети з нинішнього дня розпускаються. Усі Міністри і товариші звільняються.

Усі інші урядовці, працюючі в державних інституціях, зостаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обов'язків.

У найближчий час буде виданий закон, установляючий новий порядок виборів до Українського Сейму.

До цього я буду твердо стояти на сторожі порядку й законності в Українській Державі, буду домагатись негайного виконання всіх державних розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими самими крайніми мірами.

Права приватної власності – як фундаменту культури і цивілізації, відбудовуються в повній мірі, і всі розпорядження бувшого Українського Уряду, а рівно тимчасового уряду російського, відміняються і касуються. Відбувається повна свобода по зробленню купчих по куплі-продажі землі.

Поруч з цим будуть прийняті міри по відчуженню земель по дійсній їх вартості від великих власників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу. Особлива увага буде звернена на поліпшення правового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці.

В області економічній і фінансовій відбувається повна свобода торгу й відчиняється широкий простір приватного підприємства й ініціативи.

Передбачаю всю трудність стоячої переді мною праці і молю Бога дати мені силу, аби гідно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час.

Мені далекі і чужі які б то не було власні побудження, і головною своєю метою я ставлю користь і благо народу і всім дорогої нам України.

У цій свідомості кличу всіх Вас, громадян і козаків України – без різниці національності й віросповідання – допомогти мені і моїм працівникам і співробітникам у нашому загальному велико відповідальному ділі.

Навчальне видання

ЛОМЖЕЦЬ Юлія Вікторівна

ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРАВО
Практичний курс

Навчальний посібник
для самостійного вивчення дисципліни

Комп'ютерна правка й коректура *О. Г. Костенко*
Комп'ютерне верстання *Ю. С. Семенченко*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 8,02. Тираж 100 прим. Вид. № 26. Зам. № 0704-28.

Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54007

E-mail : publishing@nuos.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6402 від 19.09.2018 р.